

ÖREBRO UNIVERSITET

Ämneslärarprogrammet, inriktning mot arbete i gymnasieskolan

Litteraturvetenskap

Svenska, Självständigt arbete inriktning mot gymnasieskolan, A-nivå, 15 högskolepoäng
HT 2023

Romantikens Spöken

Dynamiken mellan budskap och karaktärsskildring i ett historienarrativ

Tove Ahlrik

Handledare: Carina Lidström

Sammanfattning

Syftet med den här undersökningen är att synliggöra dynamiken mellan författarens budskap och de historiska aktörerna i ett faktionsverk som skildrar en historisk tid. Det är en kvalitativ och narratologisk undersökning. Motiv, tema och budskap används som analysbegrepp. För att utföra analysen används också teorier för karaktärsanalys samt Roman Jakobsons teori om dominanten. Intresset i just faktionsverket ligger i dess existens i gränslandet mellan fakta och fiktion, där fiktionens narrativa medel används för att förmedla fakta. Det verk jag analyserar är Andrea Wulfs historiska verk *Magnificent Rebels: The First Romantics and the Invention of the Self* från 2022. De historiska aktörer som skildras i denna är stora namn som Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich Schiller, Johann Gottlieb Fichte, Novalis och Caroline Böhmer-Schlegel-Schelling. Det budskap som kan utrönas ur prologen i boken är att det moderna, fria jaget föddes i Jena under de sista åren av 1700-talet och att detta är roten till vårt själviska beteende idag.

Min analys visar att de historiska aktörerna används för att förmedla det tänkta budskapet och att de i mindre grad gestaltas med medel utanför budskapets syfte. Trots detta går det inte att klart definiera hur mycket av aktörerna som är budskapet, eftersom de tycks identifiera sig med budskapets grundtes. En annan del av undersökningens syfte är att föra en didaktisk diskussion om hur undersökningens innehåll kan komma till användning i litteraturundervisningen i gymnasieskolan. Denna diskussion tar sin utgångspunkt i Louise M. Rosenblatts teori om efferent och estetisk läsning, Judith Langers teori om föreställningsvärldar samt Cecilia Axelssons teori om källors relationella natur. I den diskussionen ges förslag på hur läsning av historiska faktionsverk kan bidra till både sociala och efferenta kunskaper genom att ge eleverna rätt grund före läsning, möjliggöra diskussioner i grupper samt öppna för eleven att läsa mer estetiskt. Didaktiskt finns också ett interdisciplinärt intresse som involverar både litteraturämnet och historieämnet.

Innehåll

1. Inledning.....	3
1.1 Syfte och frågeställning.....	4
1.2 Undersökningens disposition	4
2. Teori och metod.....	5
2.1 Faktion: I intersektionen mellan fakta och fiktion	9
2.2 Forskningsläge.....	11
2.3 Didaktiska utgångspunkter.....	16
3. Andrea Wulfs <i>Magnificent Rebels</i>	18
4. Analys.....	20
4.1 Wulfs verk som faktion	21
4.2 Budskapets motiv och teman.....	22
4.2.1 Block 1: Normer och normbrytande.....	22
4.2.2 Block 2: Människans relation till styrande etablissemang	23
4.2.3 Block 3: Personlig utveckling	25
4.3 Budskapet och de historiska aktörerna.....	26
4.3.1 Tema frihet och normbrytande	26
4.3.2 Tema kollektiv och individualism	29
4.3.3 Tema identitet och idé	32
4.4 De historiska aktörerna utanför budskapet.....	33
4.5 Sammanfattning.....	36
5. Diskussion.....	37
5.1 Dynamiken mellan författarens budskap och de historiska aktörerna.....	38
5.2 Tidigare och fortsatt forskning	39
5.3 Didaktisk diskussion.....	41
Käll- och litteraturförteckning.....	45

1. Inledning

For most of my adult life, I have been trying to understand why we are who we are. This is the reason why I write history books. [...] The first step is to look at us as individuals – when did we begin to be as selfish as we are today? At what point did we expect to have the right to determine our own lives? When did we think it was our right to take what we wanted? Where did this – us, you, me, or our collective behavior – all come from? When did we first ask the question, how can I be free?¹

Med dessa stora frågor inleder Andrea Wulf sitt verk *Magnificent Rebels: The First Romantics and the Invention of the Self*: ett verk som kretsar kring funderingar om när det moderna jaget föddes. Den tes Wulf driver är att det moderna jagets vagga ligger i 1790-talets Jena i Tyskland. De namn som figurerar där är stora: Goethe, Schiller, Schelling och Fichte med flera. Det är författare, filosofer och vetenskapsmän. Det är tänkande människor av många olika varianter som alla möter varandra. De formar och formas av nya idéer om världen och individen. Det är en plats där både män och kvinnor spelar en central roll: där till och med barnen hamnar i centrum. Det är en historisk värld vi inte känner igen. En historisk värld de flesta antagligen inte känner till. Det är början på romantiken: den magnifika, mystiska och överdådiga strömning som tar klivet ut ur upplysningen i sökandet efter verklighetens magi. Denna historiska tid är känd för de stora idéer som, om än inte föds, där påbörjar en blomstringsperiod som fortlever in i våra dagar.

I varje historisk tid finns också människor som är mer än bara stora namn och idéer; de är vanliga människor som även i sin ovanlighet lever vanliga liv. Vad händer när dessa människor konverteras till karaktärer i en berättelse? Vad händer när deras liv avgränsas till våra kollektiva minnen? Till våra idéer om dem? Vad händer när deras berättelser landar i vår tid? Vad händer när deras liv inte längre tillhör dem, utan oss? I denna uppsats undersöker jag vad som händer när historiska aktörer återuppväcks, blir till ett slags spöken, för att uppfylla författarens syfte att förmedla ett visst budskap om historien. Wulf skildrar dock inte enbart svunna aktörer och låter dem spöka hos oss, utan argumenterar också för hur de gör detta. Hon lyfter deras tankar om individen, friheten och jaget och visar hur dessa genom deras kvarlevande idéer spökar bland oss idag. Min undersökning är kombinerat teoretisk och innehållslig på så sätt att dess syfte är att bidra både till en teoretisk diskussion om dynamiken mellan budskap och karaktärsskildring i ett narrativ samt göra en innehållslig idéanalys av Andrea Wulfs verk som stödjer det teoretiska syftet. Jag kommer även föra en diskussion om de didaktiska implikationer denna typ av undersökning kan ha. I den diskussionen kommer

¹ Andrea Wulf (2022), *Magnificent Rebels: The First Romantics and the Invention of the Self*, s. 4.

jag lyfta hur denna typ av analys kan konverteras till klassrumsanvändning för att främja elevers förståelse för litteratur, samhälle, historieberättande och källkritik.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med den här undersökningen är att i ett faktionsverk synliggöra dynamiken mellan en författares budskap och skildringen av historiska aktörer, vilket i den här uppsatsen diskuteras utifrån Roman Jakobsons teori om dominanten. Ansatsen är teoretisk och syftar till att bidra till en diskussion om dynamiken mellan författares budskap och historiska aktörer i ett faktionsverk. För att uppnå denna ansats görs en översiktlig innehållsanalys av Andrea Wulfs *Magnificent Rebels: The First Romantics and the Invention of the Self*. Jag kommer inte gå djupt in i Wulfs verk, utan innehållsanalysen tjänar det teoretiska syftet. Denna undersökning har också ett interdisciplinärt intresse inom både litteraturämnet och historieämnet genom förstoringsglasat på historieberättande och dess mekanismer.

De frågeställningar som ska besvaras är följande:

- Vilka motiv och teman formuleras i romanen för konstruktionen av budskapet?
- På vilka sätt används de historiska aktörerna för att gestalta budskapet?
- På vilka sätt skildras de historiska aktörerna utanför budskapet?
- Hur kan analys av dynamiken mellan budskap och skildring av historiska aktörer i faktionsverk vara användbart i undervisning på gymnasiet?

Den sista frågan är didaktisk och kommer diskuteras i en egen del i slutet av uppsatsen. Den didaktiska delen är därför enbart en diskussion och inte en undersökning.

1.2 Undersökningens disposition

För att besvara frågeställningarna har jag disponerat uppsatsen på följande sätt: Härnäst följer avsnitt 2 om mina teoretiska och metodiska utgångspunkter. Under avsnitt 2 finns också ett delavsnitt om fakta, fiktion och faktion, ett delavsnitt om forskningsläget och ett delavsnitt om de didaktiska utgångspunkterna. Påföljande avsnitt 3 behandlar Andrea Wulfs verk. Efter det följer analysen som består av fem delavsnitt. Avsnitt 4.1 handlar om Wulfs verk som faktion. Avsnitt 4.2 synliggör motiv och teman kopplade till budskapet i verket. Avsnitt 4.3 behandlar dynamiken mellan budskapet och de historiska aktörerna med hjälp av temana. I avsnitt 4.4 redogör jag för skildringen av de historiska aktörerna utanför budskapet. Slutligen, i del 4.5,

görs en sammanfattning. I avsnitt 5 redogörs diskussionen i tre delar. Först diskuteras resultaten utifrån frågeställningarna. Efter det diskuteras resultaten i relation till tidigare och fortsatt forskning. Avslutningsvis diskuteras den didaktiska frågan.

2. Teori och metod

Detta är en kvalitativ studie och min metod är följaktligen inriktad på djupgående analys snarare än kvantitativt insamlande av data. Den kvalitativa textanalysen är av en hermeneutisk tolkningstradition och syftet med den är att tolka texter. Detta innefattar att på olika sätt välja texter, extrahera utdrag, tolka deras innehåll och dra slutsatser utifrån valda forskningsfrågor och avgränsningar.² Den kvalitativa metoden karaktäriseras av att vara just hermeneutisk, vilket innebär att man går in för att tolka det valda studiematerialet. För ett studiematerial innebär detta att materialet kan tolkas olika beroende på forskare, kontext och valda avgränsningar. Det är således viktigt vid en kvalitativ studie att forskaren tydligt redogör för premisserna för tolkningen och kritiskt granskar sina egna förkunskaper och föreställningar.³

I min undersökning analyserar jag budskap och karaktärsskildring genom att hermeneutiskt gå in i Wulfs text. Redan från början har jag avgränsat studien genom att fokusera på budskap och karaktärsskildring, vilket kan göra mig som texttolkare blind för andra centrala aspekter i texten. Samtidigt är dessa avgränsningar viktiga för att kunna gå in i en text och få fram ett relevant resultat. Avgränsningarna är också ett viktigt medel för att säkerställa en viss objektivitet. Genom att fokusera på särskilda aspekter av texten, med hjälp av särskilda teorier och metoder, kan undersökningen enklare replikeras av en annan part. Detta gör att jag i min analys behöver säkerställa att mina argument håller genom att ta rygga på de valda teorierna och metoderna samt se till att analysen har bäring i det valda studieobjektet. Jag som ämneslärare är också färgad av en viss interdisciplinaritet som kommer av utbildning i två ämnen: svenska och historia. Förkunskaperna i historia kan riskera att färga min analys av det historiska verket. Jag har därför valt att inte fokusera på huruvida den presenterade historien är trovärdig, utan fokuserar i stället på framställningen för att grunda min analys i litteraturvetenskapen.

Centralt för min undersökning är Roman Jakobsons teori om dominanten. Dominanten är enligt Jakobson en idé eller tanke som styr ett verks hela komposition. Det styr verkets genreuttryck, dess strukturella integritet och dess konstnärliga uttryck. Dominanten

² Pär Widén (2015), *Handbok i kvalitativ analys*, s. 178.

³ Nils Gilje (2020), *Hermeneutik som metod: En historisk introduction*, s. 12.

beskrivs dock inte enbart som en bärande idé i ett visst verk, det kan också vara en bärande idé i ett visst samhälle och/eller tidsperiod.⁴ I Wulfs faktionsverk är verkliga aktörer i centrum. Med detta kommer en verklig tidsperiod och ett verkligt samhälle, men det är då enligt Jakobsons teori inte dessa som är centrala för verkets uttryck. Aktörerna i verket är underställda Wulfs bestämda dominant för verket, men Wulf är också underställd både en dominant för tiden hon försöker skildra och en dominant i sin egen tid. I detta blir konstruktionen av ett faktionsverk en komplicerad förhandling och omförhandling av kreativt utrymme och respekt för alla de epoker som bidrar till konstruktionen. I min undersökning analyseras Wulfs verk för att utröna dynamiken mellan författarens budskap och skildringen av de historiska aktörerna. Dominanten, som definieras som en bärande idé av Jakobson, används i den här undersökningen som synonymt med budskapet. Jag återkommer till dominanten i diskussionen. Budskap kommer vara det som används i analysen.

Centralt för undersökningen är också karaktärerna, även om syftet inte är att undersöka karaktärgestaltning så mycket som att undersöka budskapsförmedling. Med tanke på att aktörerna också är centralt för undersökningens syfte, eftersom det handlar om dynamiken mellan just budskapet och skildringen av historiska aktörer, är det av värde att lyfta vad det innebär att analysera karaktärer i ett narrativ. I sin bok *Karaktär och perspektiv: Att tolka litterära gestalter i det mimetiska språkspillet* från 1991 lyfter litteraturvetare Lars-Åke Skalin frågan huruvida litteraturens karaktärer har ett egenvärde. Han talar om en psykologisk tolkningstradition i relation till en semiotisk sådan. Den psykologiska tolkningsstraditionen fokuserar sitt intresse till karaktärernas psykologiska aspekter, vilket är att tillskriva dem ett visst egenvärde. Den semiotiska tolkningsstraditionen, som bland annat representeras av formalisterna och strukturalisterna, fokuserar i stället sitt intresse till karaktärernas semiotiska funktioner. Detta innebär att karaktärerna reduceras till funktioner för framförandet av specifika teman och motiv. Karaktärerna har i den meningen inget egenvärde utan deras existens utanför det egna verket är oväsentligt. Dessa teman och motiv används i sin tur för att föra fram ett visst budskap.⁵

I den här undersökningen finns det ett intresse för idén om karaktärer som mer eller mindre värdefulla utanför den berättelse i vilken de ingår, eftersom Wulf berättar om karaktärer som har haft ett liv utanför verket. För att undersöka detta utgår jag från de litteraturvetenskapliga begreppen motiv, tema och budskap. Dessa begrepp hör till

⁴ Roman Jakobson (1981), *Selected Writings III: Poetry of grammar and grammar of poetry*, s. 751f.

⁵ Lars-Åke Skalin (1991), *Karaktär och perspektiv: Att tolka litterära gestalter i det mimetiska språkspillet*, s. 24f.

litteraturvetenskapens mest välanvända och centrala. Skalin sorterar in begreppen i en hierarki, med budskap på toppen och motiv i botten. Motiv beskrivs som enheter som kan sättas samman till övergripande teman, som är ”övergripande och underordnade storheter”⁶ som används i förmedlingen av författarens konstruerade budskap.⁷ Litteraturvetaren Jimmy Vulovic beskriver också motiv som enheter underordnade teman, men hans beskrivning av tema och budskap skiljer sig från Skalins. Han förklarar det som att teman är frågor som när de sätts samman kan formulera ett svar: budskapet.⁸ I min undersökning kommer jag kombinera dessa två tolkningar av motiv, tema och budskap genom att både se på dessa som delar i en hierarki med budskapet som slutdestination samt behandla teman som frågor för att utröna deras relevans för budskapet. Däremot är motiv, tema och budskap enbart innehållsliga begrepp i denna undersökning. Det görs ingen djupgående diskursanalys av narrativet, utan fokus ligger på vilket innehåll författaren för fram och vad det säger om dynamiken mellan författarens budskap och skildringen av de historiska aktörerna.

Motiv, tema och budskap är de mest centrala redskapen för analysen och kommer även användas i dispositionen av denne. Förutom dessa kommer kunskapen om karaktärgestaltning att användas i analysen, men detta kommer inte styra dispositionen eller riktningen i analysen. Att binda upp analysen vid allt för många fasta begrepp riskerar att låsa den till vissa resultat. I stället används begreppen och kunskapen om karaktärgestaltning som stöd för analysen. Min tanke är att kunskapen också kan vägleda läsaren av denna uppsats genom den innehållsliga analysen av karaktärerna. Jag kommer här att ge kort fakta om vissa aspekter som kan tas i åtanke vid analysen av karaktärer, men det är viktigt att man vid genomläsningen av analysen förstår att denne inte är låst till dessa aspekter. Enligt Vulovic byggs karaktärer upp i ett narrativ på olika sätt. Direkt och indirekta presentationer/definitioner av karaktärerna är två olika sätt att bygga upp karaktärer, så som att explicit säga att en karaktär är blyg. Vid en indirekt definition av karaktären ges informationen mer implicit, exempelvis genom beskrivningar av sådant som karaktären gör, säger och/eller ser ut. För att visa att karaktären är ångestfylld beskrivs det i stället att karaktären inte ser någon i ögonen och andas mycket ytligt. Det handlar alltså om ett lämnat tolkningsutrymme. Vulovic benämner detta som telling versus showing, där författaren antingen berättar eller visar hur karaktärerna är beskaffade.

⁶ Skalin (1991), s. 25.

⁷ Skalin (1991), s. 25.

⁸ Jimmy Vulovic (2013), *Narrativanalys*, s. 111f.

Den indirekta presentationen/definitionen av karaktärer sker således genom karaktäriserande handlingar, språk och utseende. Handlingar, enligt Vulovic, kan vara engångshandlingar eller vanehandlingar. Engångshandlingar är agerandet i en särskilt viktig situation, exempelvis en insikt. Vanehandlingar är handlingar som påvisar en oföränderlighet hos karaktärerna, där deras karaktär blir synlig. Språket är också karaktäriserande. Hur talar karaktären? Får vi möta karaktären genom direkt anföring? Fri indirekt anföring? En inre monolog? Allt detta spelar roll för hur nära karaktären vi kommer. Utseendet kan också vara karaktäriserande, då vi ofta bedömer karaktärer utifrån hur de ser ut. Vad har de på sig? Är de smutsiga eller rena? Vilka värderingar läggs vid vikt, hår och hy? Karaktärerna kan sedan klassificeras som antingen flata eller runda karaktärer. Det är här det blir intressant. Vulovic menar att en vanlig klassificerande åtskillnad mellan flata och runda karaktärer är att flata karaktärer representerar en idé och således inte har ett eget värde utanför narrativet, medan runda karaktärer är mer komplexa än idén som presenteras. Han menar dock också att runda karaktärer faktiskt kan representera en idé.⁹

Här blir snarare frågan hur dynamiken ser ut mellan skildringen av de historiska aktörerna och budskapet. Jag har lagt upp analysen utifrån detta. Fokuset på just innehåll är också en fråga om begränsningar, eftersom det inte finns utrymme i en uppsats av den här storleken att göra mer utifrån det valda syftet. Undersökning kan klassificeras som teoretiskt narratologisk och ägnar sig åt berättandets principer inom faktionsfältet. Narratologi karaktäriseras av Jan Christoph Meister som ”a humanities discipline dedicated to the study of the logic, principles, and practices of narrative representation.”¹⁰ och att “It’s concepts and models are widely used as heuristic tools, and narratological theorems play a central role in the exploration and modeling of our ability to produce and process narratives in a multitude of forms, media, contexts, and communicative practices.”¹¹. Narratologi är således ett fält som rör sig kring produktionen av tolkningsteorier av narrativ. Mitt syfte är att bidra till en narratologisk diskussion om dynamiken mellan budskap och skildring av historiska aktörer. Man kan inte dra några klara slutsatser om detta utifrån en undersökningen av en text, särskilt inte av denna storlek, men det är troligt att det jag kommer fram till har bäring även för andra texter.

⁹ Vulovic (2013), s. 64-77, 111f.

¹⁰ Jan Christoph Meister (2014), “Narratology”, i Peter Hühn, et. al. (red.), *Handbook of Narratology*, s. 623.

¹¹ Meister (2014), s. 623.

2.1 Faktion: I intersektionen mellan fakta och fiktion

I inledningen klargjordes det att undersökningen kommer göras på ett faktionsverk. För undersökningen kräver detta påstående en diskussion om vad det innebär att ett verk är faktion. En god start på en sådan diskussion är att klargöra vad som karaktäriserar fakta respektive fiktion. Litteraturteoretikern Lubomír Doležel diskuterar det i termer av världar: fiktiva världar och historiska världar. Han menar att fiktiva världar är sammansättningar av partikulariteter vars syfte inte är att spegla verkligheter utan snarare möjligheter. Med möjligheter menar han särskilda händelseföljder som är möjliga i den kontext som konstrueras i det fiktiva verket. Det behöver således inte vara möjligt i relation till den faktiska världen, det behöver inte finnas någon relation till den faktiska världen alls, utan det handlar om möjligheter inom ett verks dieges. Historiska världar, menar han, är i stället bundna till faktiska partikulariteter som inte går att ändra på utan att i stället ha skapat en fiktiv värld.¹²

Litteraturvetaren Bo G Jansson menar att fiktionen karaktäriseras av en speciell relation till sanning, då fiktionen kan klassificeras som icke-referentiell utifrån att den saknar verklighetsreferens. Däremot, precis som Doležel lyfter med möjligheter, finns det krav på sanning inom fiktionens dieges. Med det menar han att även om det inte finns några krav på fiktionen att spegla en yttre verklighet, vår verklighet, finns det fortfarande krav på en logisk struktur som skapar en inre verklighet.¹³ Fiktionen är en ny värld, en möjlig värld, utan krav på samhörighet med den faktiska världen.

Elisabeth Wennö, även hon litteraturvetare, skiljer i stället på naturella och artificiella berättelser. Den naturella berättelsen menar hon har sanningsanspråk och är verifierbar vid komparation med den faktiska verkligheten. Den artificiella berättelsen framställer i stället en fiktiv värld som låtsas berätta sanning. Skillnaden mellan de båda ligger i de anspråk texten gör med de berättartekniska grepp som används. I sin artikel redogör hon för ett litet experiment hon gjorde med att översätta en svensk artikel om Estoniakatastrofen till engelska och byta alla namn. Hon presenterade sedan texten för sina studenter och frågade vad det var för typ av text. Studenterna menade på att det var påbörjan till en fiktiv berättelse, snarare än ett berättande reportage. När Wennö översatte artikeln och bytte alla namn tog hon bort de sanningsanspråk med hänvisningar till katastrofen som artikeln hade. I stället uppfattades händelserna som något som inte alls hänt och därför bör vara fiktiva. Det säger också något om hur vi avgör vad som är en naturell och artificiell berättelse genom kontext.

¹² Lubomír Doležel (1998), "Possible Worlds of Fiction and History", i *New Literary History*, Vol. 29, No. 4 1998, s. 787, 792ff.

¹³ Bo G. Jansson (2006), *Episkt dubbelspel: Om faktionsberättelser i film, litteratur och tv*, s. 17f, 32.

Att studenterna inte hade hört talas om namnen och att berättandet var målande gjorde att de tolkade det som fiktion.¹⁴ Fakta och fiktion kan karaktäriseras som skilda i behovet att skilja på dem samtidigt som de är besläktade i sina sätt att presentera information.

Utifrån det väcks frågan hur vi kan skilja mellan dessa båda typer av berättande. Enligt Jansson kan skillnader mellan fakta och fiktion synliggöras genom berättartekniska analyser, där främst tre aspekter av berättande blir centralt: författare kontra berättare, fokalisering och paratext. Gällande författare kontra berättare menar han att dessa är skilda persona i en fiktiv berättelse, medan de tolkas som samma person i en faktisk berättelse. Gällande fokalisering har fiktionsförfattaren fria händer att ge berättaren olika grader av vetande om diegesen och dess karaktärer, medan ickefiktionen är begränsad till det författaren faktiskt vet om det representerade. Ickefiktivt berättande är ett återgivande av verkligheten och begränsas följaktligen till den kunskap författaren har om den representerade verkligheten. Jansson menar att faktiskt berättande tenderar att berättas i tredjeperson och är beroende av historiska källor. Värt att notera är dock att detta inte nödvändigtvis gäller alla typer av faktiskt berättade, exempelvis skrivs sällan en självbiografi i tredjeperson. Fiktionens skapandemöjligheter är till skillnad från det faktiska berättandets bundenhet till källor och sanningsmarkörer friare. Jansson pekar också på att anspråken på fakta och fiktion blir synliga i paratexten, exempelvis genom titel, förord och sammanfattning et cetera.¹⁵

Det finns dock vissa verk som kombinerar fiktiva element och sanningsanspråk. Wennö benämner detta som en ”ohelig allians mellan det naturella och det artificiella.”¹⁶ Jansson benämner det faktion.¹⁷ Faktionen, menar han, är ”sådan epik vilken ter sig som ett mellanting mellan fiktion och ickefiktion.”¹⁸ Det är således en typ av berättande som innehåller både faktiska och fiktiva anspråk, vilket skapar ett förståelsevakuum mellan vad som är fiktivt och vad som är faktiskt. Jansson menar att det berättartekniskt innebär en användning av blandade markörer. Källor och tredjepersonsberättande används, precis som i faktiskt berättande, men själva berättandet levandegörs med hjälp av målande miljö- och karaktärsbeskrivningar. Faktionen balanserar på en fin linje mellan kreativ frihet och faktisk restriktion. Denna intentionsambivalens blir ofta synlig redan i paratexten. Verket är ickefiktion och fiktion simultant, vilket Jansson menar påverkar läsningen. Ett verk läses

¹⁴ Elisabeth Wennö (2000), ”I sanningens tjänst: Om icke-fiktiva berättelsers sanningsanspråk”, i Bergvall, Leffler & Mithander (red.), *Berättelser i förvandling: Berättandet i ett intermedialt och tvärvetenskapligt perspektiv*, s. 13ff.

¹⁵ Jansson (2006), s. 32, 36–42.

¹⁶ Wennö (2000), s. 13.

¹⁷ Jansson (2006), s. 15.

¹⁸ Jansson (2006), s. 9.

enligt Jansson ofta monoreferentiellt, menat antingen med tolkningen att det enbart finns referentialitet inom verket (fiktion) eller att det finns utanför verket (ickefiktion). Faktionen är i stället bireferentiell, vilket innebär att läsaren tvingas vara uppmärksam på verkets yttre och inre referentialitet.¹⁹

2.2 Forskningsläge

Min undersökning syftar till att analysera dynamiken mellan författares budskap och skildringen av historiska aktörer i ett fiktionsnarrativ. Det verk jag undersöker är Andrea Wulfs *Magnificent Rebels: The First Romantics and the Invention of the Self*. I mina sökningar efter tidigare forskning återfanns ingen forskning gjord på Wulfs verk. Detta sökningsresultat var förväntat då verket publicerades 2022 och rimligtvis inte hunnit finna sin väg in i forskningen än. Jag sökte också efter tidigare forskning om budskapsförmedling och historiska aktörer som karaktärer. Detta visade sig vara ett svårt uppdrag. Majoriteten av den forskning som visade sig bland sökresultaten hade föga relevans för den här uppsatsens syfte trots kompetent hjälp från Örebro Universitetsbibliotek. Konsekvensen blev att det här forskningsläget inte har en direkt relation till mitt syfte, men det har på olika sätt relevans för syftet. Den tidigare forskningen som valts ut handlar om olika typer av karaktärgestaltningar och karaktärskonstruktioner, där min tillförsel till forskningen är att undersöka dessa aspekter av berättande kombinerat med teorin om dominanten. En utförlig genomgång av dominanten och dess användning i undersökningen görs i avsnittet om teori och metod.

I en artikel från 2011 undersöker litteraturvetaren Catherine Gallagher karaktärers natur i kontrafaktisk historia. För att göra detta undersöker hon olika gestaltningar av Napoleon Bonaparte, en historisk aktör som förhoppningsvis inte kräver mer introduktion än så. I artikeln synliggör hon en distinkt skillnad mellan fiktiva och historiska narrativ gällande karaktärerna i att historiska karaktärer har en referent medan fiktiva inte har det. De historiska karaktärerna har en referent i verkligheten, så som att karaktären Napoleon har en referent i den verkliga Napoleon. Detta gäller dock inte för fiktiva karaktärer, även om de kan vara mer eller mindre inspirerade av verkligheten. Läsningen av historia kräver mer av sin läsare och berättandet förutsätter då också oftast en viss förkunskap om personer, händelser och miljöer. I sin artikel undersöker hon en tredje typ av karaktär utöver den historiska och den fiktiva: nämligen den kontrafaktiska. Kontrafaktisk historia är i Gallaghers undersökning berättande om ett reellt historiskt skeende men där små eller stora förändringar i

¹⁹ Jansson (2006), s. 38–43, 47f.

händelseförloppet leder till ett annorlunda händelseförlopp än vad som faktiskt hände. Gällande det kontrafaktiska historieberättandet är Gallaghers slutsats att det som driver narrativet framåt är karaktärerna.²⁰

Slutsatsen kommer hon fram till genom synliggörandet av flera olika aspekter i den kontrafaktiska historiens karaktärgestaltningen. För det första exciperar författaren det Gallagher kallar för Napoleons ”core character” för att sedan kunna bevisa att Napoleon skulle kunnat agera på det kontrafaktiska viset även om han i det verkliga skeendet inte gjorde det. I detta finns också ett antagande att varje människa kan göra annorlunda val utan att för den delen vara en annan människa. Det Gallagher menar med detta är att författaren av kontrafaktisk historia behöver använda sig av tanken av essenser hos historiska aktörer för att av en välkänd historisk händelse kunna konstruera verklighetstroga händelsealternativ.²¹ Idén om essenser är på inga sätt okontroversiell och kommer som så inte att användas i den här uppsatsen. Det intressanta i Gallaghers tankar om just historiska aktörer är att gestaltningen påverkas av en idé som författaren formulerar om den historiska aktören för att kunna konstruera ett verklighetstroget narrativ om skeendet. I undersökningen i denna uppsats används i stället teorin om dominanten för att undersöka på vilka sätt författarens budskap påverkar gestaltningen av de historiska aktörerna och vice versa.

Gallaghers analys kan således tolkas som både deterministisk och ickedeterministisk. Deterministisk på så vis att den antar att människan alltid är en viss typ av person med en viss typ av personlighet och följaktligen kapabel till särskilda typer av val. Valen blir det ickedeterministiska i tolkningen då människan fortfarande är kapabel att göra olika typer av val, även om de är begränsade inom det som är trovärdigt för personens ”core character”. Aktörer används således i kontrafaktisk historia för att visa upp historien som en plats av möjligheter samt att synliggöra avgörande ögonblick i den mänskliga historien. Den kontrafaktiska berättelsen lägger stor vikt vid den historiska aktören i den historiska verkligheten, men använder sedan dess ”core character” för att kritiskt undersöka och diskutera mänskligt handlande såväl som historiska skeenden.²² Min studie handlar inte om kontrafaktisk historia eller dess karaktärer. I stället undersöker jag karaktärgestaltning av historiska aktörer i ett faktionsverk. Mitt avstamp från Gallaghers artikel ligger således i

²⁰ Catherine Gallagher (2011), ”What Would Napoleon Do? Historical, Fictional and Counterfactual Characters” i *New Literary History* 42(2) 315-336 2011, 316ff.

²¹ Gallagher (2011), s. 327, 329.

²² Gallagher (2011), s. 325, 331-334.

hennes sätt att undersöka karaktärgestaltningen utifrån en central idé hos författaren. Något jag också gör, än om annorlunda än Gallagher, genom teorin om dominanten.

Språkforskaren Miriam Patricia Germani undersöker å sin sida representationen av en historisk aktör utifrån teorier om trauma och minne. Detta gör hon i artikeln ”Hero or Traitor? A Linguistic Analysis of the Literary Representation of Roger Casement in Sabina Murray’s *Valiant Gentlemen*” från 2021. Hennes undersökning bygger på det som kallas appraisal, vilket innebär att en analys görs av språkets funktion för hur författaren konstruerar sitt innehåll till läsaren. Detta kan göras med flera olika metoder, men det särskilda fokuset för appraisal ligger på affect (känslor), judgement (etik) och appreciation (estetik). Hon tittar således på hur språket på olika sätt påverkar läsarens känslor, uppfattning av etik och uppskattning av estetik. Hon applicerar detta genom att lägga fokus på den irländska nationshjälten Roger Casement, som var en del av brittiska kolonialismen till dess att han vände i frågan och kritiserade densamma. I artikeln redogör hon för sin analys av karaktären Casements utveckling utifrån hans upplevelser i Kongo och Amazonas samt vad detta gör med hans identitet. Undersökningen handlar om att synliggöra värderingar, övertygelser och känslor som förmedlas genom karaktärsrepresentationen. Hon gör detta genom att titta på utdrag ur boken som hänvisar till specifika händelser där Casement är involverad och olika perspektiv på Casement genom andra karaktärer.

Det Germani synliggör i analysen är att både judgement och affect är närvarande i språket som Casement presenteras genom. Genom Casements eget och andra karaktärers perspektiv blir det i judgement synligt en kritik av kolonialismen. Intressant är också att det trauma som Casement bevittnar i Kongo och Amazonas ger honom insikter om hur England behandlat hans egen nation: Irland. Traumat blir som ”a link between cultures”²³. Han kan relatera till traumat hos de kolonialiserade genom att dra paralleller till sin egen nationella upplevelse. Gällande affect finns det i boken bedömningar av Casement från olika perspektiv som alla är positiva, även om det också finns de som pekar på vissa inkonsekvenser i hans agerande. De känslor som förmedlas via språket är lycka genom medkänsla för de koloniserade, osäkerhet i känslorna för den egna nationella identiteten, olycka i att se de koloniserades arbetsförhållanden samt antipati gentemot de imperialistiska makterna. Hur medkänslan för de kolonialiserade kan ge både lycka och olycka är dock inte tydligt redogjort för i artikeln. Olycka är dessutom mer analyserat än lyckan, som enbart omnämns kort i analysen.

²³ Miriam Patricia Germani (2021), ”Hero or Traitor? A Linguistic Analysis of the Literary Representation of Roger Casement in Sabina Murray’s *Valiant Gentlemen*”, i *Sijis* 11 67-89 2021, s. 86.

Germanis slutsats är att Casement som historisk aktör varken skildras som en hjälte eller en förrädare, utan som en person som utifrån vår samtids normer utförde positiva handlingar i ett negativt skeende. En av de mest intressanta slutsatserna är Germanis synliggörande av kopplingen som traumat kan skapa mellan kulturer. Casement kan förstå de kolonialiserades trauma eftersom hans egen nation upplevt illa behandling av England. Samtidigt tycks han inte förstå sitt eget trauma förrän han möter de kolonialiserades, vilket också leder till hans osäkerhet kring sin egen identitet. I min studie är fokuset på hur författaren förmedlar budskapet genom de historiska aktörerna. En del av detta är att försöka översätta en svunnen tid till vår tid och ge läsarna en inblick i detta. En tanke är att det kan vara lättare att skapa en förståelse för historiska aktörer och en historisk tid om man i narrativet tematiserar idéer som finns än idag, så som frihet och individualism. Det kan skapa förståelse för främmande människor och främmande tider genom förståelsen av en viss idé. Germani visar att författaren genom den historiska aktören lyckas synliggöra trauma i olika typer av samhällen genom att dra paralleller. Författaren tillgängliggör traumat i Kongo genom att synliggöra traumat i Storbritanniens Irland. I min undersökning tittar jag på dynamiken mellan författarens budskap och skildringen av de historiska aktörerna. Som en del av detta undersöker jag i analysen olika teman som relateras till oss idag, vilket kan tolkas som ett sätt att tillgängliggöra 1790-talets Jena för 2020-talets läsare.

Rebecca Weeks, en mediavetare som fokuserar på relationen mellan media och historia, undersöker i en artikel från 2023 hur skräckgenren används för att förmedla budskap om historien. Weeks är inte explicit med sin metod i artikeln, men den kan tolkas som ett bidrag till en diskussion om hur genretroper används för att förmedla vissa budskap om historien. I sin artikel menar Weeks att representationen av historia i film och teve av skräckgenren ger en speciell typ av förståelse för det förflutna genom att försätta åskådaren i en position där denne faller i och ur den berättade världen på olika sätt. Att falla i och ur den berättade världen, menar Weeks, innebär två saker. För det första innebär det att skräcken i filmen eller teveprogrammet gör att åskådaren å ena sidan dras in av spänningen och en önskan efter lösning samtidigt. Å andra sidan gör skräcken att åskådaren kan känna sig manad att lämna den berättade världen, exempelvis genom att stänga ögonen.²⁴ För det andra innebär skräcken kombinerat med historieberättandet att åskådaren pendlar mellan fiktiv och faktisk åskådning.

²⁴ Rebecca Weeks (2023), "History, Horror, and Peak TV: Experimental History Series", i *Television & Media*, 0(0) 2023, s. 1ff, 7f, 10ff.

Effekten av detta, enligt Weeks, är att det uppmuntrar historiskt tänkande. Med detta menar hon att de fiktionella inslagen i skrällen tvingar åskådaren att möta historien kritiskt, i stället för att godta det som strikt sanning. Weeks argumenterar för att "It is harder for viewers to slip into an unquestioning identification with the past when monsters and spirits cohabit the screen with humans."²⁵ och att skräcktroperna bidrar till "a rudimentary yet ingenious way of demonstrating that 'the past is a foreign country' and that what we are witnessing is a fabrication."²⁶ Det fiktionella blir en tydlig symbol för att historien egentligen är otillgänglig för oss och att den historiska skildringen är en konstruktion. Samtidigt tvingar det fiktionella åskådaren till kritisk reflektion kring historien. Det skrämmande i skräckskildringen får sin funktion i kontrast till den historiska verkligheten. Även när det "onda" är besekrat, så kvarstår det problematiska i den historiska verkligheten. Ett exempel på detta i Weeks analys är rasismen, vilken åskådarna får möjligheten att kritiskt granska genom skräckskildringen.²⁷

Weeks menar att användandet av skräckgenren tillsammans med historieskildringen bidrar till en särskild förståelse för historien, som annars inte hade uppnåtts via en konventionell historieskildring. Det konventionella historieskildrandet gör att mottagaren accepterar det skildrade som historisk fakta, medan det fiktionella tillägget i skräckskildringar möjliggör skaparen att konstruera och förmedla ett visst budskap om historien till mottagaren. Det är genom skräckens chock som vi väcks till att kritiskt granska historiska skeenden. Denna artikel är av stort intresse för min undersökning. Det handlar nämligen om användningen av vissa medel för att förmedla ett visst budskap om historien och vilken effekt det får på historieskildringen. Precis som Weeks gör jag också en analys av medel för att förmedla ett centralt budskap. Medan Weeks fokuserar på skräckgenren fokuserar jag i stället på faktionen, alltså kombinationen mellan fiktiva och faktiska anspråk i ett verk. Däremot finns det inte någon genreanalys i min undersökning och jag har avgränsat min undersökning till att gälla aktörerna, snarare än hela verkets narrativ. Intressant är dock hur det medvetna arbetet mot åskådarens förståelse för ett visst budskap om historien kan föra åskådaren närmare historien. I min undersökning studeras detta genom att analysera dynamiken mellan författarens budskap och skildringen av de historiska aktörerna.

Dessa tre artiklar skiljer sig från min egen undersökning på olika sätt, men är alla väsentliga för min analys och diskussion. Gallagher undersöker karaktärer i kontrafaktiskt

²⁵ Weeks (2023), s. 6.

²⁶ Weeks (2023), s. 7.

²⁷ Weeks (2023), s. 1 ff, 7f, 10ff.

historieberättande. I sin undersökning synliggör hon att den historiska personen påverkas av att sättas in i ett kontrafaktiskt historieberättande. Germani undersöker den språkliga representationen av en nationshjälte. I detta synliggör hon även en viss aspekt av hur en historisk aktör representeras när denne klassificeras som en nationshjälte. Weeks undersöker skräckgenrens effekt på historiegestaltning. I detta synliggör hon hur skräck används för att väcka kritiska tankar om historien hos åskådaren. Syftet med min undersökning är att aktivt bidra till en diskussion om narrativiseringens effekter på historieberättande genom att fokusera på dynamiken mellan författarens budskap och skildringen av de historiska aktörerna.

2.3 Didaktiska utgångspunkter

Eftersom denna undersökning görs som del av min utbildning till ämneslärare med inriktning mot gymnasieskolan kommer det även föras en didaktisk diskussion mot slutet av den här uppsatsen. I detta avsnitt kommer jag gå igenom de utgångspunkter som används för den diskussionen. Diskussionen handlar om hur min undersökning är relevant för litteraturundervisningen i gymnasieskolan. Det kommer även diskuteras hur den här typen av undersökning kan konverteras för användning i gymnasieskolan för att ge eleverna verktyg för att förstå litteratur bättre. Diskussionen kommer föras mot bakgrund av Louise M. Rosenblatts tanke om efferent och estetisk läsning, Judith Langers tanke om föreställningsvärldar samt Cecilia Axelssons diskussion om källors relationella natur.

Litteraturvetaren Louise M. Rosenblatt menar att vi läser på ett kontinuum mellan två olika sätt att läsa: efferent och estetiskt. Den efferenta läsningen är en objektiv och opersonlig läsning där all känslomässig, personlig och kreativ tolkning läggs åt sidan. Den estetiska läsningen är i stället den känslomässiga, personliga och kreativa läsningen av ett verk. Dessa existerar, som hon menar, på ett kontinuum och görs i olika grad sammanblandat i många olika typer av situationer. Hon menar alltså att efferenta och estetiska läsningar inte enbart görs i mötet med litteratur, utan i många olika situationer i mötet med omvärlden. Den efferenta läsningen är den som i mångt och mycket uppmuntras i skolundervisningen. Eleverna förväntas inte möta litterära verk på en personlig nivå utifrån egna erfarenheter och känslor, utan snarare på en objektiv nivå utifrån vissa bestämda kriterier, begrepp och teorier för läsning av litteratur. Rosenblatt anser att detta riskerar förvirra eleverna, eftersom litterära verk är menade att mötas estetiskt. Det kan därför vara av värde att lära eleverna att läsa på båda sätt, vad de båda sätten innebär och hur litteratur påverkar vårt sätt att läsa. Som

argument för den estetiska läsningen menar Rosenblatt att människan har ett behov av att ”förstå sig själv”²⁸ och ”utveckla harmoniska relationer med andra människor”²⁹. I Rosenblatts tolkning har litteratur möjligheten att bidra till breddade kunskaper om människa och samhälle. Litteratur är en mötesplats där läsaren kan möta och förstå en fiktiv karaktärs tankar, livsöde och samhälle. Kombinationen mellan estetisk och efferent läsning kan möjliggöra för eleven att både förstå människa, samhälle och litteratur.³⁰

Didaktikern Judith Langer lyfter i relation till detta hur litteraturläsning kan möjliggöra för elever att utforska olika föreställningsvärldar. En föreställningsvärld är den förståelse man har av världen och som kontinuerligt förändras i vårt möte med densamma. När vi möter ett litterärt verk möter vi en annan föreställningsvärld som på sitt sätt utmanar vår egen. Detta leder till att vi konfronterar denna värld likaså som vår egen och så småningom möjligen upplever förändringar i vår egen föreställningsvärld. Langer presenterar en utveckling av Rosenblatts teori om efferent och estetisk läsning. Den estetiska läsningen är mötet mellan den egna föreställningsvärlden och verkets föreställningsvärld. Vidare menar Langer att litteraturundervisning ger eleverna möjligheter att utforska olika möjlighetshorisonter. I mötet med en annan föreställningsvärld får vi syn på nya möjligheter.³¹

Det främsta verktyget för att arbeta med detta enligt Langer är diskussionen. Hon pekar på att eleven bör ges utrymme i klassrummet att också vara lärare genom att tillsammans med de andra eleverna och med stöd av läraren diskutera mötet med föreställningsvärldar och nya möjlighetshorisonter. Detta ger eleverna ett sätt att utforska olika tolkningar på så vis att alla föreställningsvärldar lyfts i mötet med verkets föreställningsvärld. Det ger också möjligheten att se kritiskt på ett verks föreställningsvärld, få nya perspektiv och bli mer reflekterande. Den estetiska läsningen är således viktig i Langers teori, eftersom det grundar sig i mötet mellan föreställningsvärldar. Det finns dock en efferent aspekt i det också, då hon menar att det ändå måste grundas i kunskaper om litteraturläsning. Lärare bör ge eleverna kunskaper om litteraturvetenskapliga begrepp som stöd för litteraturläsning.³²

Langer menar också att utforskandet av föreställningsvärldar genom litteraturläsning kan vara användbart interdisciplinärt.³³ I denna undersökning finns

²⁸ Louise M. Rosenblatt (2002), *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*, s. 19.

²⁹ Rosenblatt (2002), s. 19.

³⁰ Rosenblatt (2002), s. 14f, 19f, 33f.

³¹ Judith Langer (2017), *Litterära föreställningsvärldar: Litteraturundervisning och litterär förståelse*, s. 27, 37–42, 52.

³² Langer (2017), s. 27, 37–42, 52, 57, 151f, 195.

³³ Langer (2017), s. 210.

möjligheten för en interdisciplinär diskussion utifrån att den kan vara av intresse för både litteraturämnet och historieämnet. Wulfs verk skildrar en historisk tid och historiska aktörer genom användningen av en stor mängd historiskt källmaterial. Källhantering är en central del i historieämnet. Historikern Cecilia Axelsson menar att den historiska källan är relationell och att ”historia är svar på historiska frågor.”³⁴. Med detta menar hon att en källa ej enbart kan bedömas utifrån hur trovärdig den är i allmänhet, utan hur trovärdig den är utifrån syftet med användningen av källan.³⁵ Historia, menar hon, skapas när vi plockar fram det vi söker i historien. I skolundervisningen blir detta intressant att ta upp eftersom det innebär att utveckla elevernas förståelse av källor från att de är ”direkt kunskap om historia.”³⁶ till att eleven har ”förståelse för att historia inte kan vara mer än rekonstruktioner av det förflutna.”³⁷. Eftersom Wulfs verk både är en källa till kunskap om historien och ett verk som använder många källor kan det vara värt att diskutera hur undersökningen kan vara relevant inte bara för litteraturundervisningen, utan även i historieundervisningen.

3. Andrea Wulfs *Magnificent Rebels*

Andrea Wulfs verk *Magnificent Rebels: The First Romantics and the Invention of the Self* publicerades 2022 och är en i raden av historiska verk som författaren skrivit. Bokens huvudsakliga innehåll består av 352 sidor. Boken är uppdelad i olika delar. Inledningsvis finns en prolog, följt av fyra huvuddelar innehållande 20 kapitel och avslutningsvis en epilög. Sidan 359–451 består av fotnoter. Sidan 453–471 består av referensmaterial. Sidan 473–494 består av ett index. Boken innehåller även diverse bilder och kartor, samt en aktörsförteckning under rubriken ”*Dramatis Personae*”³⁸ som påminner om förteckningen i ett klassiskt drama. En genomläsning av denna ger en intressant inblick i vad författaren ansåg relevant nog att skriva ned i en kort presentation av varje aktör och det visar sig vara främst tre saker: yrke/sysselsättning, relation till andra personer (äktenskap, vänskap, et cetera) och relation till Jena. Exempelvis presenteras Johann Gottlieb Fichte som ”A philosopher who lived in Jena”³⁹ och ”was married to Johanne Fichte”⁴⁰. Det står således klart redan före prologen vad som är

³⁴ Cecilia Axelsson (2013), ”Att hantera källor – på gymnasienivå: en diskussion om källor och källhantering, och möjliga konsekvenser för undervisning och bedömning i den svenska gymnasieskolan”, i David Ludvigsson (red.), *Kritiska perspektiv på historiedidaktiken*, s. 74.

³⁵ Axelsson (2013), s. 72-76.

³⁶ Axelsson (2013), s. 75.

³⁷ Axelsson (2013), s. 76.

³⁸ Wulf (2022), s. xi.

³⁹ Wulf (2022), s. xi.

⁴⁰ Wulf (2022), s. xi.

centralt för narrativet. Först och främst är det deras professioner eller sysselsättningar som lyfts som centrala. De är poeter, författare, filosofer, översättare, kritiker, lingvister och vetenskapsmän. Viktigt är också deras relation till Jena. De aktörer som inte bodde i Jena får till och med en klausul om detta. Om Friedrich Schleiermacher står det att även om han ”never visited Jena, he was a regular correspondent with members of the Jena Set”⁴¹. För Schleiermacher vägs bristen på relation till Jena upp med relationerna han hade med de som bodde och verkade där. Relationerna är det tredje centrala som lyfts i aktörsintroduktionen.⁴²

I prologen ges fyra olika presentationer: av de historiska aktörerna, av platsen (Jena), av författaren (Wulf) och av budskapet. Syftet i prologen framstår vid en första anblick som å ena sidan att presentera och argumentera för budskapet och å andra sidan att presentera verkets protagonist: Caroline Böhmer-Schlegel-Schelling. I prologen är två personer mest framträdande och de presenteras som spegelbilder av varandra. Dessa är just Caroline och författaren själv. Wulf, som presenteras först, gestaltar sig som en rebell. ”I have done things the wrong way round all my life. Or maybe it was the right way. Or maybe it was just the unconventional way.”⁴³. Vi får sedan en presentation av författaren som förklarar att hennes intresse ligger i att gå till botten med vår tids individualism: ”How did we first ask the question, how can I be free?”⁴⁴. Wulfs perspektiv på individualismen är tvärsidig: den är självisk och den är frigörande. Det är vad vi kallar ett nyanserat perspektiv. Hon menar att hennes intresse ligger i människans relation till naturen och varför vi tycks misshandla den idag. I detta verk undersöker hon detta utifrån utvecklandet av idén om individens frihet. Hur blev människan individualist? Enligt Wulf var det i Jena som roten till detta goda och onda kom att födas.⁴⁵ Denna ingång kan problematiseras på flera olika sätt, men det är inte syftet med den här analysen. I stället kommer analysen uppehålla sig vid dynamiken mellan detta budskap och skildringen av de historiska aktörerna. ”We live in a world in which we tiptoe along a thin line between free will and selfishness, between self-determination and narcissism, between empathy and righteousness. [...] Who am I as an individual?”⁴⁶.

Efter en presentation och argumentation för denna idé anländer Wulf till den 30 mars 1793. I en in media res inledning, ”The carriage came to an abrupt halt.”⁴⁷, möter vi Caroline Böhmer när hon arresteras av preussiska officerare eftersom hon misstänks

⁴¹ Wulf (2022), s. xii.

⁴² Wulf (2022), s. xi-xiii.

⁴³ Wulf (2022), s. 1.

⁴⁴ Wulf (2022), s. 4.

⁴⁵ Wulf (2022), s. 1-5.

⁴⁶ Wulf (2022), s. 3.

⁴⁷ Wulf (2022), s. 5.

sympatisera med de franska revolutionärerna. Genom denna indirekta presentation lär vi oss att Caroline tycks helt orädd och att officerarna fick eskortera henne "screaming and shouting"⁴⁸. Hennes beteende leder till fängsling. Caroline beskrivs som "confident, fearless and known to be a little wild."⁴⁹ Hon är ännu inte i Jena och ännu inte en del av dem som kommer bli Jenacirkeln. Hon är dock redan en rebell. Gestaltningen av Caroline i prologen fungerar som argument för den idé Wulf presenterar i prologens första del. När hon anländer i Jena beskrivs hon bli en del av "The extraordinary group of rebellious twenty- and thirty-somethings"⁵⁰ som verkade där. I slutet av prologen beskrivs det att aktörerna i Jena "liberated peoples minds"⁵¹ och att det Ich (jag) som konstrueras där är oss idag: "We are this ich"⁵². Wulfs tes är att vi som lever idag är direkta ättlingar, filosofiskt och kulturellt, till de tankar som formades i Jena under de sista åren av 1700-talet.⁵³ Efter prologen följer bokens huvuddel bestående av fyra delar. I kronologisk ordning har de följande titlar: "Arrival", "Experiments", "Connections" och "Fragmentation".⁵⁴ I dessa delar får vi följa hur de historiska aktörerna möts och knyter starka band till varandra genom filosofiska, litterära och naturvetenskapliga diskussioner. Vi får också se gruppen falla isär på grund av individuell stolthet, fåfänga och död. Detta kommer lyftas vidare i analysdelen.

4. Analys

Analysen är disponerad i fem större delar. I den första delen kommer förs en diskussion om varför Wulfs verk kan klassificeras som faktion. Sedan följer en del där budskapets motiv och teman identifieras och relevanta frågor formuleras i relation till temana. I den tredje delen analyseras karaktärerna utifrån de identifierade temana. I den fjärde delen analyseras aktörerna utanför budskapet. Slutligen görs en sammanfattning. Det hade möjligen varit fördelaktigt för analysens kompression att begränsa analysen till en eller ett par historiska aktörer, men det kommer jag inte göra i den här analysen. Jag har inte gjort några avgränsningar i materialet förutom fokuset på aktörerna och budskapet. Jag menar att verkets aktörer är så olika att jag riskerar missa centrala dimensioner av karaktärsbildningen om jag avgränsar till bara några få av dem. Konsekvensen av detta blir att jag omöjligen kan lyfta allt

⁴⁸ Wulf (2022), s. 5.

⁴⁹ Wulf (2022), s. 6.

⁵⁰ Wulf (2022), s. 9.

⁵¹ Wulf (2022), s. 17.

⁵² Wulf (2022), s. 34.

⁵³ Wulf (2022), s. 5-34.

⁵⁴ Wulf (2022), s. 21, 121, 185, 245.

som kan vara relevant för frågeställningarna. I stället fokuserar jag på att identifiera det som är centralt för narrativet utifrån de avgränsningar, frågeställningar och syften framlagda i tidigare delar av denna uppsats. Det jag tar upp blir således de tydligaste argumenten för de diverse fenomen jag analyserar. Detta är därför heller ingen uttömmande undersökning, vilket det inte hade kunnat bli med tanke på formatets begränsningar. Jag vill således se det som en intressant ingång till vidare forskning.

4.1 Wulfs verk som faktion

På Andrea Wulfs hemsida beskrivs hennes bok som ”an exhilarating story about a remarkable group of rebels who changed the way we think about ourselves and the world.”⁵⁵. En kort analys av denna fras avslöjar två intressanta aspekter av verkets karaktär. I den första delen av frasen får vi veta att det är en spännande berättelse, vilket skapar en viss typ av förväntningar på verkets fikcionalitet. Ordet ”story” leder tanken till det fiktiva, där motpolen kan benämnas som ”history”, vilken leder tanken till fakta.⁵⁶ I den andra delen av frasen får vi veta att berättelsens protagonister förändrade sättet vi tänker, alltså vi som i oss människor som finns idag. Detta är en hänvisning till att protagonisterna har funnits i vår verklighet eftersom de har påverkat oss på något sätt. Då är frågan: är verket fiktion eller fakta? Story eller history? Det är vad jag ämnar reda ut i detta avsnitt.

Utifrån avsnittet om åtskillnaden mellan fakta, fiktion och faktion menar jag att Wulfs verk kan definieras som faktion. Det är en tredjepersonsframställning baserad på en uppsjö av historiskt och akademiskt källmaterial, samtidigt som Wulf skapar målade beskrivningar för att levandegöra den svunna världen. Dessa beskrivningar skapas genom en kombination av intertextualitet och kreativt urval hos författaren. Hon använder de historiska aktörernas egna texter för att beskriva händelseförlopp, personer och miljöer och färglägger narrativet ytterligare med kreativ gestaltning. Därför karaktäriserar jag verket som faktion, snarare än fakta eller fiktion. I denna studie görs en analys av karaktärsbildningen i ett faktionsverk för att utröna dynamiken mellan författarens budskap och skildringen av de historiska aktörerna. Det är därför av intresse att verket är just faktion, eftersom det handlar om kreativ representation av historiska aktörer.

Det går dock inte att komma ifrån att verkets bireferentialitet skapar vissa tolkningsvariationer av dess genretillhörighet. Dess narrativa kreativitet och berättelseformat

⁵⁵ “About: ‘Magnificent Rebels’”, Andrea Wulf, <https://www.andreawulf.com/about-magnificent-rebels.html>, (hämtad 2023-12-14).

⁵⁶ Wennö (2000), s. 12.

gör att tolkningen kan göras att detta är en roman och därför fiktiv. Dess omfattande källförteckning gör att tolkningen kan göras att det är historia och således fakta. Det är dock min tolkning av faktionsgenren att det är en del av dess grundbultar: faktionen är den förbryllande kombinationen av fakta och fiktion. Det brukar anses att varje verk innehåller ett eller flera budskap. Detta bör då även gälla faktionsverk. I denna uppsats diskuteras detta utifrån Roman Jakobsens teori om dominanten. Hur ter sig användningen av ett budskap i ett faktionsverk och vad får det för effekter på presentationen av de historiska aktörerna?

4.2 Budskapets motiv och teman

I ett verk, vare sig det är fiktivt, faktiskt eller faktion, finns det alltid motiv i kopiösa mängder. De är som celler i en kropp. Därför kommer jag här att lyfta motiv enligt vissa avgränsningar. För det första avgränsas motiven till relevansen för budskapet, i detta fall idén om att det moderna, fria jaget föds i Jena på 1790-talet. För det andra avgränsar jag motiven till det som rör de historiska aktörerna och framför allt gestaltningen av dessa. För att denna analys ska bli så kärnfull som möjligt kommer jag dessutom enbart diskutera de större motiven. Vilka som är stora blir en hermeneutisk bedömning utifrån vilka motiv som ges mest utrymme. Denna avgränsning görs också på grund av den begränsning som storleken på denna uppsats utgör. När jag excerperat de motiv som faller inom ramen för avgränsningarna kan motiven delas upp i tre olika block. Dessa motiv och teman sammanfaller, vilket är naturligt då de alla relaterar till bokens budskap. Skillnaden mellan motiv och teman, som det beskrivs i avsnitt 2, är att motiv är enheter som sammansatta bildar teman. Man kan likna motiv vid olika bilder. När dessa bilder tolkas tillsammans blir vissa gemensamheter synliga vilket gör att ett tema kan formuleras. Detta innebär att motiven mer är specifika typer av exempelvis händelser, personer och relationer medan teman är mer övergripande och sammanfattande. Motiven och temana kommer således att likna varandra eftersom de, så att säga, är av samma familj.

4.2.1 Block 1: Normer och normbrytande

Det första blocket innefattar motiv som handlar om normer och normbrytande. Ett av dessa motiv är de uttalat öppna förhållanden som förekommer i boken. Paret August Wilhelm och Caroline Schlegel har ett öppet förhållande, likaså paret Wilhelm och Caroline von Humboldt.⁵⁷ Andra motiv som kan relateras till dessa är tanken om det fria jaget: att man som person inte är låst vid andra personer eller stora etablissemang. Exempelvis utmanar Fichte

⁵⁷ Wulf (2022), s. 109f.

det religiösa etablissemang genom en provokativ text.⁵⁸ Det finns motiv som handlar om kvinnans och mannens position i äktenskapet, vilket aktörerna formulerar olika perspektiv på. Äktenskapet tycks mer eller mindre viktigt för vissa aktörer, exempelvis dröjer det länge innan Goethe gifter sig med sin Christiane trots att de bor tillsammans med deras son.⁵⁹

Motiv om sex, erotik och romantik samt olycklig kärlek är också centrala. Friedrich Schiller skriver exempelvis en provokativ roman med explicit erotik och, i sin tid, allmänt vedertagna kopplingar till hans eget liv.⁶⁰ Andra motiv som lyfts är jämlikheten mellan könen samt konflikten mellan frihet och konvention. Motiven som identifieras i detta block är således öppna förhållanden, det fria jaget, kvinnans och mannens position i äktenskapet, erotik, romantik, jämlikhet mellan könen samt konflikten mellan frihet och konvention. Dessa motiv tillsammans kan kategoriseras under temana frihet och normbrytande. De frågor som ställs genom dessa teman är hur frihet och normbrytande konstrueras, hanteras och utvecklas bland de historiska aktörerna i boken.

4.2.2 Block 2: Människans relation till styrande etablissemang

Det andra blocket innefattar motiv som handlar om människans relation till styrande etablissemang. I boken finns både motiv av kritik mot etablissemang och rädsla för etablissemang. Exempelvis kritiserar aktörerna frekvent de stora etablissemangen, som när Fichte ger sig på religionen och statstyret. Konsekvensen av detta blir att han sparkas från sin tjänst vid universitetet och lämnar Jena. Flera av de andra centrala aktörerna i Jena stöttar Fichte, men ingen gör det publikt.⁶¹ Där blir således motivet rädsla för etablissemanget också synligt. Det finns kritiska tankar, men också förståelse för att gränser inte kan tangeras hur som helst utan konsekvenser. Utifrån detta är mer eller mindre tyranniska ledare även ett motiv i verket. Wulf beskriver olika typer av ledare som på olika sätt påverkar verkets historiska huvudaktörer. En av dessa är hertigen av Saxe-Weimar, vilken beskrivs som en liberal ledare, vilket möjliggör det fritänkande som pågår kring universitetet i Jena. Samma hertig är dock inte nådig mot Fichte när han går ett steg för långt i sin kritik av religionen.⁶² En annan är hertigen av Württemberg som var en ökänt sträng ledare, vilket ledde till att Schiller hamnade i fängelse för ett revolutionärt verk.⁶³ En tredje ledare i verket är självaste

⁵⁸ Wulf (2022), s. 199.

⁵⁹ Wulf (2022), s. 36f.

⁶⁰ Wulf (2022), s. 212f.

⁶¹ Wulf (2022), s. 199-205.

⁶² Wulf (2022), s. 24ff, 199f.

⁶³ Wulf (2022), s. 28f.

Napoleon, som omnämns flera gånger. Han fungerar både som en inspiration för aktörerna, som ser honom som ett geni, men är också som en symbol för en verklighet de inte tycks vilja greppa. Aktörerna ser Napoleon som det ultimata geniet, men missar eller väljer helt enkelt att inte se den överhängande faran med en fransk ockupation.⁶⁴

Styrande etablissemanng påverkar också mannen och kvinnans positioner i samhället, vilket är ytterligare ett motiv. Detta blir särskilt synligt i August Wilhelm och Caroline Schlegels äktenskap. Wulf beskriver hur han sedan länge varit kär i Caroline, vilket inte är besvarat från hennes sida då hon inte vill gifta sig alls. Detta fram tills att hon blir fångslad som revolutionssympatisör och dessutom upptäcker att hon är gravid i fängelset. Då börjar hon akut söka efter hjälp från människorna omkring henne. Ingen vill ställa upp. Den enda som börjar dra i trådar är August Wilhelm Schlegel. När hon väl kommer ut ur fängelset vill ingen bli sedd med henne och hon blir utstött från samhället. Äktenskapet med Schlegel blir hennes väg in i samhället igen. Dessutom samarbetar de båda med diverse textarbeten och trots att Caroline är högt uppskattad inom deras grupp kan hon inte publicera arbeten under sitt eget namn. I stället är de flesta arbeten titulerade maken.⁶⁵ I Wulfs verk blir mannens och kvinnans plats i samhället synliggjorda. Ett annat motiv är de demokratiska tankar som finns hos de historiska huvudaktörerna, som kopplas till antiken och franska revolutionen.⁶⁶

Andra motiv som kan placeras inom etablissemanngblocket är kollektivet och individen. Individen är central i verket och den kritik som finns mot etablissemanget är ett sätt att bryta sig fri och bli självständig. Flera av aktörerna uttrycker en oro för friheten när Fichte förlorar sitt krig mot etablissemanget. August Wilhelm Schlegel menar att Fichte kämpade för alla deras frihet och att hans förlust kan bli en förlust för dem alla.⁶⁷ För mycket individualism bedöms dock inte heller som något positivt. Fichte tvingas lämna Jena efter sin kamp mot etablissemanget.⁶⁸ Schiller får knappt några besökare från Jenacirkeln när hans fru är sjuk. Detta på grund av att han gör sig ovän med flera av de andra aktörerna på grund av stolthet.⁶⁹ Jena blir ett tomt skal utan invånarna, men individen är också ett tomt skal utan kapaciteten att tänka själv. Det finns således en komplex relation mellan individ och kollektiv. De motiv som finns i detta block är människans relation till styrande etablissemanng, kritik mot etablissemanng, rädsla för etablissemanng, mer eller mindre tyranniska ledare, mannens och

⁶⁴ Wulf (2022), s. 177f.

⁶⁵ Wulf (2022), s. 5-9, 73, 75f, 81f.

⁶⁶ Wulf (2022), s. 74, 102.

⁶⁷ Wulf (2022), s. 203.

⁶⁸ Wulf (2022), s. 204f.

⁶⁹ Wulf (2022), s. 238f.

kvinnans positioner i samhället, demokratiska tankar och individen som bryter sig fri. Dessa kan placeras under temana kollektiv och individualism. Dessa teman kan formuleras i följande frågor: Hur uttrycks kollektiv och individualism i narrativet? Hur nyttjas dessa? Vilka konsekvenser får det för skildringen av de historiska aktörerna?

4.2.3 Block 3: Personlig utveckling

Det tredje motivblocket handlar om personlig utveckling och är därför tätt sammankopplat med temana kollektiv och individualism. I detta block blir det dock de historiska huvudaktörernas egna idéer och liv som blir mest centrala, utifrån hur de utvecklas genom verket. Ett genomgående motiv som används är den personliga utvecklingen genom samarbete. Aktörerna i verket engagerar sig i diskussioner och samarbeten med varandra, vilket gör att de tillsammans utvecklar sina kunskaper och sitt tänkande. De mest ikoniska parhästarna här är Schiller och Goethe, som blir mycket värdefulla i varandras liv.⁷⁰ Stor vikt läggs också vid när en ny aktör presenteras, då deras värde för diskussionen gestaltas som deras värde som person. Ett exempel på detta är August Wilhelm Schlegel, som Goethe och Schiller vill ha till Jena enbart eftersom han skulle tillföra något åt deras diskussioner.⁷¹

Den personliga utvecklingen och utvecklingen av de egna idéerna påverkas även av det inre känslolivet hos aktörerna, vilket är ytterligare ett motiv. Novalis exempelvis centrerar sina idéer kring konceptet kärlek, eftersom det är centralt i hans känsloliv.⁷² Flera av aktörerna påverkas av sin individualism på så sätt att de vägrar samarbeta, inte kan ta kritik eller leds till fel uppfattningar genom känslor av svartsjuka. Exempel på detta är Schiller, som av ilska gentemot Friedrich Schlegel helt förlorar relationen till en stor del av Jenacirkeln, vilket också gör att han tappar en av de som tillför mest till hans tidskrift: August Wilhelm Schlegel. Schiller blir också en utböling.⁷³

Till detta kommer också motivet av konsten att vara självvisk. Aktörerna njuter av diskussionsklimatet som innebär att de utvecklar sitt inre vetande och tänkande, men desto mer de upplever sig som självständiga tänkare desto mindre njuter de av meningsskiljaktigheter vilket slutar i konflikter och sönderfall av vänskaperna.⁷⁴ Motiven i detta block är således personlig utveckling genom samarbete, idéernas koppling till känslolivet och konsten att vara självvisk. Dessa motiv faller under temana identitet och idéer.

⁷⁰ Wulf (2022), s. 31f.

⁷¹ Wulf (2022), s. 89.

⁷² Wulf (2022), s. 94f.

⁷³ Wulf (2022), s. 116f, 136ff.

⁷⁴ Wulf (2022), s. 253, 264, 267, 280, 288.

Frågor dessa teman kan formulera är hur identitet och idéer utvecklas och sammanfaller i verket.

4.3 Budskapet och de historiska aktörerna

I denna del kommer dynamiken mellan budskapet och de historiska aktörerna vara i centrum. Denna analysdel utgår från de teman som identifierades genom analys av motiven i föregående del. Motiven kommer således inte lyftas specifikt mer, utan det är temana som får representera motiven. Temana är frihet och normbrytande, kollektiv och individualism samt identitet och idé. Temana kan som sagt vara svåra att skilja från motiven, vilket är rimligt då de är som paraplytermer för motiven. Temana utgörs av motiven, så även om temana är de som benämns här för enkelhetens skull är det bra att ha motiven i åtanke vid genomläsningen av analysen. Att temana är lika motiven kan därför också gynna analysen, då det kan vara lättare att ha motiven i åtanke.

4.3.1 Tema frihet och normbrytande

De första temana jag lyfter i del 4.2.1 är frihet och normbrytande. Dessa teman fungerar som ett led i argumentet för författarens budskap, vilket är att det moderna, fria jaget föddes i Jena med de aktörer som figurerade där. På vilka sätt gestaltas frihet och normbrytande genom aktörerna? Flera av aktörerna utmanar på olika sätt normer och formulerar idéer om frihet. Beskrivningarna av detta innefattar aktörernas sätt att vara, agera och tänka. Exempel på varanden som utmanar normer är förhållningssättet till etikett. Fichtes förhållningssätt till etikett är nonchalant. I verket beskrivs det att han på följande vis:

There was nothing gentle about Fichte. He thundered, insulted, and shouted, paying no attention to subtleties or refinement. He stomped rather than walked, every step an affirmation of his very existence. He ate his snuff tobacco rather than inhaling it. At parties, he would suddenly jump up in the middle of a conversation and leave with the words, 'I haven't written my *Louis d'or* for the day – I need to write a page or two. Good night!' In his simple and often dirty clothes – 'filthy and disgusting', in the words of one acquaintance – he might have looked graceless next to the other professors, who dressed in colourful silk waistcoats and spotless white shirts, but the students didn't care. They were in awe of their combative professor who had climbed down from the lofty ivory tower of philosophy and seemed to be 'rooted firmly in the ground'.⁷⁵

⁷⁵ Wulf (2022), s. 47.

Han beskrivs ha "simple and often dirty clothes"⁷⁶ och "looked graceless next to the other professors"⁷⁷, vilket också får sin styrka i relation till beskrivningen av de andra professorerna. Han var "unconventional and genuinely unconcerned about social etiquette"⁷⁸. Detta påstående håller dock inte hela vägen in i beskrivningen. När hans fru Johanne Fichte anländer till Jena blir han uppmärksam på omgivningens reaktioner på hennes klädsel. Johanne beskrivs ha en speciell klädsmaak som inte passar bland damerna i Jena, vilket Fichte försöker råda bot på flera gånger.⁷⁹ Skvallret om filosofens fru blir så elakartat att han till sist "became so desperate that he thrust his purse into the hand of a colleague's wife, begging her to buy Johanne a more suitable wardrobe"⁸⁰. Här blir en ytlighet synlig hos den okonventionella Fichte, men den tycks främst gälla uppenbarelsen av hans fru. Presentationen av aktörernas utseende och beteende blir således en central del i budskapsargumentet. Det blir som att Wulf inte bara berättar för läsaren att de tänkte nytt och fritt, utan även visar det genom aktörernas utseende och beteende.

Wulf skildrar också ett brytande av könskonventioner. Caroline Schlegel beskrivs av Tieck som "too manly"⁸¹. "How could a woman be so confident and intellectual?"⁸² frågar han sig, vilket antyder något onaturligt med Carolines beteende. Även Dorotea Veit Schlegel döms ut som "harsh, unkind and far too opinionated."⁸³ Att bryta normer och vara fri i sitt uttryck är något som Wulf genom aktörerna skildrar som både positivt och negativt i 1790-talets Jena. Detta kan tolkas som ett sätt för författaren att påvisa att det handlar om ett paradigmskifte i sättet att tänka som skapar ambivalenta känslor även hos de nytänkande. Visst kan människan vara fri, men hur fri egentligen? Schiller kritiserar individualismen:

Schiller claimed never to finish any of their publications because 'I find all that individuality shimmering on every page so repulsive'. To his mind, the Schlegels had sullied the concept of a self-determined Ich with their self-absorption and arrogance.⁸⁴

⁷⁶ Wulf (2022), s. 47.

⁷⁷ Wulf (2022), s. 47.

⁷⁸ Wulf (2022), s. 51.

⁷⁹ Wulf (2022), s. 54f.

⁸⁰ Wulf (2022), s. 55.

⁸¹ Wulf (2022), s. 252.

⁸² Wulf (2022), s. 252.

⁸³ Wulf (2022), s. 252.

⁸⁴ Wulf (2022), s. 250.

Han menar att frihet kommer med ”moralisk mognad”⁸⁵ och att ”the Schlegels had sullied the concept of a self-determined Ich with their self-absorption and arrogance.”⁸⁶. Det nya jaget som växer fram i Jena har sina begränsningar i att det finns konventioner även för frihet.

Ett annat sätt som Jenaromantikerna bröt konventioner var genom sex och samlevnad. Wulf skriver om paret Humboldt:

Wilhelm and Caroline von Humboldt had come to the unusual agreement of an open relationship when they married in 1791. In the past it had been enough for Wilhelm to visit prostitutes – a habit he had meticulously recorded, like an accountant, in his diary: ‘27 July in Spa 1 krone for a whore; 30 July in Brussels 7 sous for a whore; 6 August in Paris half a krone for a whore’, and so on. But Caroline von Humboldt had made it very clear that she too needed freedom. Even before they married, she told him that she had to live free of all constraints. As their letters attest, finding pleasure elsewhere never affected their love for each other. ‘I found what I longed for’, Wilhelm wrote to his wife, ‘because I love you deeply.’ Unsurprisingly, Caroline von Humboldt was one of the few who thought the gossip about Goethe, Christiane Vulpius and their son August preposterous. ‘All this racket over the child! It’s unbelievable,’ she said. ‘What nonsense!’⁸⁷

I utdraget blir det tydligt att det är ”unusual”⁸⁸, men också att det har med ”freedom”⁸⁹ att göra. Som led i argumentet för budskapet får detta också sin styrka i att Wulf skildrar det som vanehandling hos aktörerna. Wilhelm besökte ofta prostituerade, vilket vi dessutom får höra från hans egen dagbok vilket ger ytterligare styrka åt argumentet. Aktörerna var ovanliga, med det ovanliga var gjort till vana hos dem. Även August Wilhelm och Caroline Schlegel beskrivs ha en öppen relation. Läsaren behöver inte själv göra bedömningen att detta är ovanligt i tiden, eftersom Wulf lägger in adjektivet ovanligt för att styrka detta. Även Goethe bryter normer här genom att bo tillsammans med kvinnan han älskar och deras gemensamma son, utan att gifta sig med henne.⁹⁰ Det ovanliga med detta får också sin betoning i utdraget om Humboldts öppna relation, då Caroline von Humboldt beskrivs ha den ovanliga uppfattningen att skvallret är ”preposterous”⁹¹. Denna typ av frihet beskrivs dock även som prövande genom Caroline Schlegel. Hon tröttnar på sin makes sätt att ”flaunt his new obsession.”⁹² och menar senare att ”These open affairs, [...], undermined their

⁸⁵ Wulf (2022), s. 58.

⁸⁶ Wulf (2022), s. 250.

⁸⁷ Wulf (2022), s. 109.

⁸⁸ Wulf (2022), s. 109.

⁸⁹ Wulf (2022), s. 109.

⁹⁰ Wulf (2022), s. 36f.

⁹¹ Wulf (2022), s. 109.

⁹² Wulf (2022), s. 223.

marriage.”⁹³. Det som varit vanehandling hos Wilhelm och Caroline Schlegel, att ha ett öppet förhållande, bryts genom Carolines engångshandling att inte längre uppskatta det. Detta markerar början på slutet för Jenaromantikernas lilla kollektiv av fria tankar. Med Carolines engångshandling att inte längre uppskatta friheten, att se hur det påverkade deras förhållande negativt, gör att brister synliggörs i deras idéer. Frihet och konventionsbrytande finns således där hos karaktärerna på flera sätt i verket som led i argumentet att Jena var födelseplatsen för det moderna, fria jaget. Dock blir det också tydligt att detta inte var enkelt och att individens frihet redan då orsakade problem, så som Wulf antyder att det gör även för dagens människor.

4.3.2 Tema kollektiv och individualism

Temana kollektiv och individualism realiseras på flera sätt i Wulfs verk. Det moderna jaget är enligt de olika tankar och filosofiska teorier som redogörs för i boken en självständig och fri individ. Fichte beskriver *das Ich* som ”the source of all reality”⁹⁴ och deklarerar jaget som ”the supreme ruler of the world”⁹⁵. Hans idéer influerar resten av verkets historiska aktörer starkt och individualismen så som den är idag föds genom detta enligt Wulf. Utifrån denna ståndpunkt beskrivs karaktärerna utifrån sin självständighet i relation till andra, sig själva och sitt tänkande. Många av aktörerna beskrivs som egna och speciella. Caroline Schlegel beskrivs som särdeles intelligent och självständig:

She learned easily, spoke several languages fluently and, unlike most educated women of her age, her spelling was as accurate as any literary man’s. Confident, fearless, and known to be ‘a little wild’, she had as a fifteen-year-old declared: ‘I never flatter, I say what I think and feel.’ She was small and slender with blue eyes that sparkled with curiosity and brown hair that tumbled in thick curls around her face. Though beautiful, smallpox had blemished her skin, and she also squinted a little. She dressed elegantly, had many admirers, and was sure of herself. Not much frightened Caroline.⁹⁶

Caroline Schlegel får en, i dagens mått, vänligt inställd karaktärsbeskrivning. Hon beskrivs som om hon vore huvudkaraktären i ett feministiskt historienarrativ. Wulf använder också direkt anföring i utdraget genom att sätta in ett citat från Caroline själv, vilket för läsaren närmare henne som person än om det enbart vore indirekt anföring och direkta

⁹³ Wulf (2022), s. 223.

⁹⁴ Wulf (2022), s. 28.

⁹⁵ Wulf (2022), s. 28.

⁹⁶ Wulf (2022), s. 6.

presentationer. Novalis beskrivs å sin sida som en romantiker med kärleken som ledmotiv.⁹⁷ Friedrich Schlegel beskrivs som en person som är svår att tycka om, samtidigt som han är önskvärd i sociala sammanhang eftersom han är en intressant person.⁹⁸ Fichte är omåttligt populär hos sina studenter för sin filosofi om jaget, men är också säregen i sitt sätt att föra sig.⁹⁹ Individualismen gestaltas således i narrativet genom att lyfta aktörerna som speciella i relation till andra. Detta förstärks med hjälp av direkt anföring, vilket för läsaren närmare aktören. Det blir som att aktören talar direkt till läsaren och att aktörerna själva argumenterar för budskapet.

Aktörerna lyfts också som annorlunda i relation till varandra. Goethe och Schiller har sina olikheter, exempelvis att Goethe kallar sig realist medan Schiller kallar sig idealist:

Goethe described himself as a hard-headed realist, as someone who gained knowledge through the observation of the world. Schiller, by contrast, called himself an 'idealist'. Inspired by his intense study of Kant's philosophy, Schiller believed that our knowledge of so-called reality was perceived through the existing categories of our mind – such as time, space and causality. Goethe insisted that he had come to his conclusion by *looking* at plants – an empirical and scientific approach – while Schiller said that the 'idea' of a leaf had already existed in Goethe's mind. Goethe 'gets too much from the world of the senses', Schiller had told a friend, 'whereas I get things from the soul'.

The discussion was combative but also inspiring, and both agreed that neither had won the argument.¹⁰⁰

På så vis blir de speciella inte bara i relation till den genomsnittliga människan, utan också i jämförelsen med varandra. De är inte helt som varandra, precis som de inte är helt som andra heller. De är säregna. Samtidigt utvecklas de i sin egenart i mötet med en annan egenart, genom betoningen på att diskussionen var "combative but also inspiring"¹⁰¹.

De historiska aktörerna i narrativet är därför speciella från start, men fantastiska blir de tillsammans. I gestaltningarna av aktörerna är det ofta i interaktion med andra aktörer som de utvecklas och blir något mer. Mer än vad kan man fråga sig. Möjligen mer än begränsningen av sina egna tankar och upplevelser. Goethes och Schillers relation beskrivs som "the most fruitful literary friendship of the age"¹⁰². Både Goethe och Schiller hade

⁹⁷ Wulf (2022), s. 94f.

⁹⁸ Wulf (2022), s. 107, 154.

⁹⁹ Wulf (2022), s. 41, 47, 51.

¹⁰⁰ Wulf (2022), s. 32.

¹⁰¹ Wulf (2022), s. 32.

¹⁰² Wulf (2022), s. 32.

producerat stora verk och var kända innan de lärde känna varandra, men de beskrivs av Wulf båda ha hamnat i ett kreativt stiltje. Detta råds det bot på genom deras interaktion, som för dem vidare i deras tankar.¹⁰³ Detta gäller även deras tidigare nämnda olikheter som realist kontra idealist. Längre in i boken säger sig Goethe vara ”between the realists and the idealists”¹⁰⁴. Ett konkret exempel på hur hans person utvecklas i interaktionen med Schiller. Aktörernas värde för gruppen läggs också i det de tillför till diskussionerna. Exempelvis vill Schiller och Goethe att August Wilhelm Schlegel flyttar till Jena eftersom han skulle vara ett ”valued addition to Goethe’s and Schiller’s debates”¹⁰⁵. Det största värdet i August Wilhelm och Caroline Schlegels relation beskrivs också som deras litterära samarbete:

August Wilhelm needed Caroline as much as she needed him, and her sophisticated education was paying off. They worked together from the moment he arrived in Braunschweig, in summer 1795. She was a razor sharp critic, dissecting poetry, plays, novels and essays with profound knowledge and literary insight. Increasingly, August Wilhelm began to rely on her. Her literary and analytical mind shaped his thinking.¹⁰⁶

I detta stycke blir det synligt hur Wulf använder sig av mycket direkt presentation för att beskriva aktörerna. Hon skriver läsaren på näsan med att Caroline var ”a razor sharp critic”¹⁰⁷ och att August Wilhelm började behöva henne i det litterära arbetet. August Wilhelm behöver Carolines litterära förmågor, men Caroline behöver August Wilhelm för att räddas ur en social utsatthet. August Wilhelm har inte bara ett värde som diskussionspartner för Caroline, han blir också medlet för henne att kunna leva ett gott liv. Genom Caroline gör Wulf en poäng av att kvinnan sitter i en mer trängd position gällande självständighet och frihet: hon behöver mannen. Genom att använda sig av direkt presentation ser Wulf dock till att läsaren verkligen får den bild av Caroline Wulf vill att läsaren ska få. Hon lämnar inget tolkningsutrymme genom indirekta presentationer, utan skriver explicit hur Caroline och de andra aktörerna var.

Även Friedrich Schlegel och Novalis beskrivs som ett ”perfect team”¹⁰⁸.

Jenacirkeln har till och med ett eget myntat begrepp för Jenacirkelns diskussioner: symphilosophising.¹⁰⁹ De tänker tillsammans. Detta blir dock med tiden alltmer komplicerat. Relationerna faller sönder. Bland de första är den mellan Schiller och bröderna Schlegel.

¹⁰³ Wulf (2022), s. 24, 28, 32f.

¹⁰⁴ Wulf (2022), s. 181.

¹⁰⁵ Wulf (2022), s. 82.

¹⁰⁶ Wulf (2022), s. 82.

¹⁰⁷ Wulf (2022), s. 82.

¹⁰⁸ Wulf (2022), s. 97.

¹⁰⁹ Wulf (2022), s. 172.

Friedrich Schlegel skriver en kritisk recension om Schillers tidskrift *Musen-Almanach*, vilket Schiller inte uppskattar. Schiller beskrivs ha svårt att ta kritik och dåliga recensioner gjorde att det ”gnawed inside him”¹¹⁰. Friedrichs kritik blir extra sårande då det är brodern till en god vän: August Wilhelm Schlegel. Ilskan mot Friedrich Schlegel leder så småningom till att Schiller slutar samarbeta med August Wilhelm och blir således alltmer isolerad från det de kallar Jenacirkeln.¹¹¹

Caroline och August Wilhelm Schlegel faller också isär av den öppna relationen, vilket leder till att de kommer allt längre från varandra och så småningom genomgår en skilsmässa. Schlegels blir också alltmer isolerade från de andra på grund av skvallret kring deras relation.¹¹² Friedrich Schlegel blir uttråkad i utbytet med Goethe och tycker inte det ger honom något.¹¹³ Friedrich Schelling börjar mena att hans filosofi är ”whole and entire”¹¹⁴, utan att ha nytta av input utifrån. Symphilosophising är inte längre centralt, utan i stället är det den egna tanken som är viktigast. Här går det i mångt och mycket utför i narrativet, då aktörerna skildras som alltmer själviska och självupptagna samt mer isolerade från omvärlden. Kollektivet gav dem inspiration, men idén om den självständiga individen tycks i Wulfs skildring förfalla i dekadens av självupptagenhet.

4.3.3 Tema identitet och idé

Detta för oss vidare till temana identitet och idé. Aktörernas identiteter är tätt kopplade till deras idéer, vilket blir synligt i gruppens sönderfall. Schiller isolerar sig från Jenacirkeln på grund av stolthet: hans idéer och skapande blir kritiserat. Fichtes ilska gavsvar på kritiken för en av hans texter om religion leder till att han avskedas från universitetet i Jena och både fysiskt och psykiskt hamnar längre bort från Jenacirkeln. Schelling blir så arg av kritiken han får att han ber om att själv få kritisera sina verk:

From it's nearby office, the *Allgemeine Literatur-Zeitung* had just published two negative reviews of Schelling's *Naturphilosophie*. Schelling was infuriated. And when he felt attacked, he showed it, swearing and stamping about, and describing his adversaries as 'dead dogs', as one of Caroline's old Göttingen friends later recalled. Schelling sent the editors a petulant letter, demanding to be

¹¹⁰ Wulf (2022), s. 54.

¹¹¹ Wulf (2022), s. 116f, 136ff.

¹¹² Wulf (2022), s. 247, 253, 292.

¹¹³ Wulf (2022), s. 267.

¹¹⁴ Wulf (2022), s. 288.

allowed to review his *own* work. Who better than himself, Schelling asked, to assess the work? Unsurprisingly, the *Allgemeine Literatur-Zeitung* didn't take up his offer.¹¹⁵

Cirkeln säger sig ha hållningen att "there was nothing more dull than 'flat uniformity of opinion'"¹¹⁶, ändå tycks de göra uppror mot alla former av kritik. Här gör Wulf en poäng av det moderna jaget: det är en god idé, men kräver mycket i praktiken. Aktörernas idéer om den fria människan och det självständiga jaget, om demokrati och diskussion, är banbrytande och fantastiska tankar. Aktörerna beskrivs i titeln som "Magnificent Rebels"¹¹⁷. Deras oerhörda individualitet och identifiering med sina idéer gör dock att stoltheten hos dem blir sårade när deras idéer kritiseras. Det är dem som personer som kritiseras eftersom de personifierar idéerna. De är trots allt inte bara idéerna inför sig själva, utan inför hela världen. Utifrån tanken om flata och runda karaktärer blir dessa aktörer ett komplext exempel på runda karaktärer som fortfarande representerar idéer. De representerar sina egna idéer och författarens budskap, samtidigt som de är komplexa och mångbottnade personer. De lyckas inte ens själva helt vara sina idéer, men de lyckas vara författarens budskap. Samtidigt blir en del av författarens budskap att de är just runda. En människa är inte helt felfri. Att vara fri, självständig och individualistisk innebär också svårigheter.

4.4 De historiska aktörerna utanför budskapet

I del 4.3 analyserades aktörerna utifrån deras gestaltning i relation till temana för att utröna deras roll som led i argumentet för budskapet. I den här delen vill jag i stället utröna på vilka sätt de möjligen gestaltas bortsett från budskapet. För att göra detta söker jag aktivt efter sådant som inte rör budskapet att den moderna, fria människan föddes i Jena.

Aktörerna introduceras ofta genom sitt utseende och sätt att vara.

Utseendebeskrivningarna är många, raka och målande. Goethe beskrivs ha "put on so much weight that his once beautiful eyes had disappeared into the flesh of his cheeks"¹¹⁸ och Schiller beskrivs ha "long reddish hair and pale blotchy skin"¹¹⁹. Dessa utseendebeskrivningar tycks dock inte ha något att göra med budskapet och är därför en intressant motvikt till den filosofiska tyngden i verket. Däremot, som vi såg i del 7.2, hade kläder en del i idén om den fria människan i att bryta etikett. Aktörernas personligheter utanför budskapet är svårare att

¹¹⁵ Wulf (2022), s. 237.

¹¹⁶ Wulf (2022), s. 234.

¹¹⁷ Wulf (2022), titelsida.

¹¹⁸ Wulf (2022), s. 25.

¹¹⁹ Wulf (2022), s. 31.

greppa. Det finns dock små beskrivningar då och då som ger en mer personlig bild av aktörerna. Exempelvis beskrivs Goethe tycka illa om oväsen, ”in particular the rattling of his neighbour’s loom and the skittle alley in a nearby tavern.”¹²⁰. En liten insikt till Goethes väsen som säger väldigt lite om hans tänkande som författare, men som ger en personlig närhet till honom som verklig person. Det möjliggör för läsaren att förstå honom som mer än författaren Goethe när han beskrivs med karaktäristik vi känner igen även idag: en äldre herre som uppskattar stillhet.

Schillers sjukdom nämns ofta i Wulfs skildring, något som inte heller har särskilt mycket att göra med hans idéer. Däremot, närmare slutet och hans död, beskrivs det hur otroligt det var att han producerade så mycket bra trots sin slitna kropp.¹²¹ Schiller beskrivs på följande sätt:

He rarely ventured out and didn’t like travelling. He hated disruption. Schiller had never seen the swirling foam of ocean waves or the snow-capped peaks of the Alps, nor had he walked the busy streets of Paris or admired the ancient ruins of Rome. The exciting world out there, with its large noisy cities – ‘these great bustling oceans of people’ – might be thrilling, he admitted, ‘but I also feel comfortable in my hazelnut shell’. [...]. But the centre of his world would always be his study and his house where he spent long evenings with friends and visitors, discussing philosophy, poetry and art. Only at home, he said, did he find happiness.¹²²

Vi får alltså veta att Schiller är hemmakär, vilket blir en personlig inblick i hans liv. Däremot relateras även detta snart till större litterärt och filosofiskt tänkande när hans centrum sägs vara hans hem med vänner där de vistas tillsammans ”discussing philosophy, poetry and art.”¹²³. Novalis beskrivs ha ett vanligt jobb i saltgruvorna som han dessutom tycker om och är intresserad av. Även detta arbete relateras dock snart till hans poesi: ”he would turn his experience of the mines and Sophie’s death into his poems *Hymns to the Night* in which the Ich and the night were the main focus”¹²⁴. Det beskrivs också hur Goethe och Schiller även diskuterar sådant som ”the weather and other local news”¹²⁵. Denna typ av redogörelser tar dock inte särskilt mycket plats, majoriteten av stycket detta citat är taget från hänvisar till litterära diskussioner. Schelling beskrivs som väldigt renlig när han reser till Jena,

¹²⁰ Wulf (2022), s. 26.

¹²¹ Wulf (2022), s. 78, 309.

¹²² Wulf (2022), s. 64.

¹²³ Wulf (2022), s. 64.

¹²⁴ Wulf (2022), s. 152.

¹²⁵ Wulf (2022), s. 39.

utifrån att han vill ha med sig egna sängkläder till den hyrda sängen han ska sova i.¹²⁶ Goethe beskrivs som en bra värd och en vänlig person.¹²⁷ Det finns små beskrivningar här och var i narrativet som ger en mer personlig bild av aktörerna, även om de bara är små fragment bland kolosserna av litterära, vetenskapliga och filosofiska idéer om jaget.

Olika typer av agerande gestaltas hos aktörerna utanför budskapet. Fichte beskrivs som en person med nära till ilska, något som påverkar hans agerande vid flera tillfällen. Ett exempel är när en grupp studenter för en trakasseringskampanj mot honom. Fichte "Grabbing a pistol and a sword, he gulped down a glass of champagne and set off to fight the students."¹²⁸ Denna händelse, en dispyt med studentfraterniteterna, säger dock Goethe "must have been a 'most disagreeable way' for Fichte 'to have the existence of a non-Ich proven to him'."¹²⁹, och allt relateras således tillbaka till budskapet. Annan handling är olika sätt att hantera sorg. Caroline Schlegel förlorar flera barn och hon har särskilda sätt att hantera detta. Vid de första förlusterna beskrivs det att hon "drowned her pain in parties and flirtations."¹³⁰ När hennes enda överlevande barn, Auguste, dör beskrivs hennes sätt att tänka som speciellt för hennes sorgehantering:

Caroline had always been able to find joy in the smallest things. When her other three children had died; when she had discovered her pregnancy during her imprisonment in Königstein; when she had been treated like an outcast afterwards; when Friedrich Schlegel and Dorothea had turned against her – Caroline had always found something to make her heart sing. A book, a flower, or the rain drumming against the window while she sat at her table writing.¹³¹

I stycket efter detta läggs det dock till: "It was as if she had internalized the Ich-philosophy."¹³² Wulf för oss nära Caroline, det är som att vi får sitta bredvid henne när hon sitter och skriver med regnet slående mot fönstret. Närheten nyttjas sedan till att föra oss till budskapet. Wulf nyttjar aktörerna för att föra oss närmare budskapet, genom att föra oss närmare aktörerna. Friedrich Schellings hanterar Augustes död sämre än Caroline, då han "began to talk of suicide."¹³³ Självmord togs upp redan före detta och då var det Novalis som ville dö. Novalis självmordstankar beskrivs dock väldigt kopplade till tankarna om jaget,

¹²⁶ Wulf (2022), s. 182.

¹²⁷ Wulf (2022), s. 187, 244.

¹²⁸ Wulf (2022), s. 68.

¹²⁹ Wulf (2022), s. 68.

¹³⁰ Wulf (2022), s. 74.

¹³¹ Wulf (2022), s. 268.

¹³² Wulf (2022), s. 269.

¹³³ Wulf (2022), s. 265.

medan Schellings självmordstankar enbart beskrivs som konsekvensen av hans sorg.¹³⁴ Det händer något i narrativet runt den här tiden i verkets kronologi. Förfallet av Caroline och August Wilhelm Schlegels relation samt förlusten av deras Auguste följs av att allmänt förfall hos Jenacirkeln. Caroline beskylls främst av andra aktörer som anledningen till Jenacirkelns sönderfall, något som inte tycks kopplas till något modernt och fritt jag.¹³⁵

Friedrich Schlegels och Dorotea Veits agerande i August Wilhelms och Carolines hem medan de är borta relateras inte till jaget, även om kopplingar till överdriven individualism kan göras av en uppmärksam läsare. Här lämnar Wulf mer utrymme för tolkning inför individualismen. De stjäls och förstör, vilket får Caroline vid hemkomsten att utropa ”this good old Jena really is a den of murderers after all.”¹³⁶ Caroline skriver till August Wilhelm om hushållssysslor, även om hon mest ”wrote about literary matters.”¹³⁷. Deras relation handlar dessa sista sidor dock alltmer om annat än litteratur och mer om pengar, logistik och vem som har rätt.¹³⁸ Tänkandet är det som i minst grad går att identifiera utan relation till budskapet. Det mest klara exemplet som finns är Carolines sätt att hantera sorg, men även det relateras så småningom tillbaka till budskapet. I denna lilla analys blir det således tydligt att boken inte innehåller partikulärt mycket information om aktörerna som inte kan relateras till budskapet på något sätt.

4.5 Sammanfattning

I denna analys har tre huvudsakliga saker gjorts. För det första excerperade jag motiv med relevans för verkets budskap för att kunna formulera teman att analysera karaktärerna utifrån. Sex olika teman identifierades: Frihet, normbrytande, kollektiv, individualism, identitet och idéer. I påföljande analysdel analyserades det hur de historiska aktörerna används i verket för att gestalta dessa teman. Aktörerna är det mest centrala i verket och med tanke på att temana formulerades utifrån verket finns det en tydlig koppling. Analysen visade att aktörerna användes som argument för budskapet inom de olika temana. I den avslutande delen av analysen lyftes de delar av verket fram där budskapet inte spelade en central roll, vilket visade sig vara ett svårt uppdrag. Ytterst få delar av karaktärgestaltningen hanterade aktörernas varande, agerande och tänkande utan att på något sätt relatera tillbaka till budskapet. Dynamiken mellan författarens budskap och skildringen av de historiska aktörerna är att dessa

¹³⁴ Wulf (2022), s. 142f, 265.

¹³⁵ Wulf (2022), s. 247, 264.

¹³⁶ Wulf (2022), s. 280.

¹³⁷ Wulf (2022), s. 284.

¹³⁸ Wulf (2022), s. 290f.

är tätt relaterade till varandra. De historiska aktörerna finns där i budskapets tjänst, men budskapet finns också på sätt och vis där i aktörernas tjänst. Detta kommer diskuteras vidare i diskussionen.

5. Diskussion

I den här undersökningen tittar jag på dynamiken mellan författarens budskap och skildringen av historiska aktörer, med utgångspunkten att allt berättande som innefattar de historiska aktörerna är en del av karaktärsskildringen. I analysdelen synliggör jag de motiv och teman som formuleras i verket utifrån budskapet, hur budskapet skildras genom de historiska aktörerna samt hur de historiska aktörerna skildras utanför budskapet. Gällande motiv och teman identifierar jag tre block med motiv: motiv om normer och normbrytande, motiv om människans relation till styrande etablissemang och motiv om personlig utveckling. Inom dessa block kan sex olika teman identifieras: frihet, normbrytande, kollektiv, individualism, identitet och idé. Temana ställs också som frågor kring hur de konstrueras och utvecklas i verket. Gällande hur de historiska aktörerna och budskapet gestaltar varandra kan detta identifieras med hjälp av temana.

Genom temana frihet och normbrytande synliggör jag att aktörerna på olika sätt speglade dessa teman genom normbrott mot etikett, könskonventioner samt normer för sex och samlevnad. Det är dock också tydligt genom skildringen av verkets aktörer att frihet och normbrytande inte var enkelt. En möjlig anledning till detta är för att aktörerna själva var tvungna att förhandla om gränserna för frihet och normbrytande, då det var de som stod för det nya. Inom temana kollektiv och individualism finns det också en hel del hos de historiska aktörerna i relation till budskapet. Dessa teman speglas genom de filosofiska tankarna som förmedlas genom de historiska aktörerna, men också på andra sätt. Individualismen är tydlig i hur aktörerna skildras som säregna och kollektivismen genom hur de utvecklas tillsammans. Dessa båda blir dock försvagade av varandra. Individualismen blir för stor för kollektivet, medan aktörerna också skildras som i större behov av kollektivismen än vad den individualistiska filosofin möjligen förespråkar. Gällande temana identitet och idé syns det att aktörernas idéer i verket är sammankopplade med deras identiteter, vilket också är en av anledningarna till att de slutligen tycks falla isär som grupp.

I nästa del av analysen synliggör jag på vilka sätt de historiska aktörerna skildras utanför budskapet. I den analysen ser jag att aktörerna till viss mån skildras utanför budskapet genom utseendebeskrivningar, genom skildringar av deras personligheter och fysiska problem

så som sjukdomar, genom sorgehantering och relationer samt deras sätt att hantera konflikter. Tydligt blir det dock att i många av dessa fall relaterades Wulfs skildring så småningom ändå till budskapet. Aktörerna skildras inte utanför budskapet i särskilt hög grad, utan det var snarare för att ge mer en känsla av att de var verkliga personer: något deras stora, filosofiska tankar knappast inbjuder till.

5.1 Dynamiken mellan författarens budskap och de historiska aktörerna

Utifrån de här resultaten gör jag tolkningen att budskapet i hög grad dominerar gestaltningen av de historiska aktörerna. Budskapet kan anses vara en dominant. Detta är dock inte så självklart som det kan te sig av resultaten. En av de saker som är tydliga i analysen är att aktörerna i mångt och mycket identifierar sig med tanken på ett nytt, fritt jag. Detta innebär att skapandet av en skiljelinje mellan budskap och aktör i det här fallet inte är helt oproblematiskt. Narratologiskt går det inte att kalla verket för mer än en representation av verkliga händelser, precis som vilket verk som helst. Däremot går det heller inte att helt avfärda det som en konstruktion. Det fokus Wulf lägger på det moderna, fria jaget kan mycket väl vara i sin rätt. Jag har inte i någon del av denna undersökning gjort någon ansats på att vilja moralisera över hennes användning av historiska aktörer, men jag vill i den här slutliga diskussionen säga något litet om det. Det är i sin rätt, jag skulle vilja säga till och med nyttigt, att kritiskt granska även de mest källpackade narrativ om historiska aktörer och händelser. Detta, inte nödvändigtvis för att vakta porten mellan sant och falskt, utan för att fråga oss varför ett visst narrativ om historien är intressant för oss. Varför detta intresse? Vilken användning har det? Inte för att ett narrativ alltid måste ha en användning. Utan för att ett narrativ *alltid har en användning*, varje sig den är medveten eller inte.

Dynamiken mellan författarens budskap och de historiska aktörerna är således komplicerad. I narrativet möter vi ett antal individer med referens i verkligheten som söker bryta ny mark och skapa en ny människa. De vill göra människan fri. Som analysen visar leder realiseringen av jaget dock till att gruppen skingras. Individualismen segrar och kvar står den fria människan: ensam och i kronisk konflikt med andra. Författarens budskap att den moderna, fria människan föddes i Jena hos dessa aktörer framstår klart både på och mellan raderna. Wulfs problematisering av individualismen är också klar, samtidigt som hon visar på det fantastiska hos dessa aktörers tankar. I viss mån lyfter hon även fram aktörer av kött och blod genom ingående karaktärsbeskrivningar och karaktäriserande handlingar. Det finns två identifierade användningar för dessa. Först och främst syftar de till att väcka ett intresse hos

läsaren. Dessa karaktärsbeskrivningar leder sedan ofta till budskapet i slutledet. Dynamiken mellan budskap och historisk aktör karaktäriseras därför både av att den historiska aktören göder budskapet och att budskapet göder den historiska aktören.

Den information som ges om de historiska aktörerna som inte alls relateras till budskapet, exempelvis utseende, fungerar snarare för att hjälpa läsaren komma närmare aktörerna som människor. Det Wulf gör i verket är att hon plockar ihop delar av aktörerna från alla möjliga håll. Det kommer från deras egna verk, från andras verk, från historieberättande, från dagböcker, brev, nyheter och efterforskning. Källförteckningen är gedigen. Hon skapar direkt anföring med hjälp av citat. Hon ger läsaren direkta presentationer och förklarar hur aktörerna bör tolkas. Hon beskriver olika typer av vanehandlingar och engångshandlingar. Hon ger läsaren vår tids vanliga i en tid då det var ovanligt. Hon visar läsaren sin egen historia och ger förståelse för den.

Hon plockar ihop alla dessa delar av aktörerna och konstruerar således människor av kött och blod. Hon skapar en sorts Frankensteins monster med syftet att göra denne så mänsklig som möjligt: vi ska inte förstå att det är spöken vi möter. De är egentligen genomskinliga: de existerar inte i sin helhet. De existerar enbart i fragment, kvarlevor, från sig själva och andra. Wulf gör dem också på ett sätt genomskinliga. Hon gör att vi kommer så nära dem att vi kan se igenom dem och deras idéer in till Wulfs budskap. Hon gör dem till spöken och låter dem spöka hos läsaren. Wulf väcker dessa spöken genom sitt sammansättande av tolkningen av tankar och idéer av och om spökerna. Det är dock den information som ges om aktörerna utanför budskapet, utanför deras komplicerade tänkande om jaget och frihet, som ger dem form. Wulf tar ord och omvandlar dessa till människor. Möjligen att detta talar för människans intresse för människor. För att göra oss uppmärksamma på budskapet krävs det av Wulf att väcka vårt intresse genom det vi är intresserade av: verkliga människor.

5.2 Tidigare och fortsatt forskning

Jag synliggör i avsnittet om tidigare forskning olika perspektiv på berättande och historiska aktörer. Gallagher visar att historiska aktörer i kontrafaktiskt historieberättande ges en "core character" vilken möjliggör för författaren att skapa ett kontrafaktiskt narrativ som upplevs möjligt utifrån det faktiska narrativet. Gallagher drar också slutsatsen att det är karaktärerna i ett kontrafaktiskt historieberättande som driver narrativet. I min undersökning kan vi se att de historiska aktörerna pusslas ihop av författaren genom användandet av delar från olika källor.

Detta hoplappande tycks dock centrera kring budskapet, som blir som en sorts kärna i narrativet. I detta faktionsnarrativ kan det upplevas som att de historiska aktörerna driver narrativet eftersom det är de som följs, men skildringen av deras handlande cirkulerar i mångt och mycket kring budskapet. Det drivande i Wulfs narrativ blir således budskapet, vilket går emot Gallaghers slutsats. Som blir synligt i diskussionen kan detta dock även problematiseras, utifrån att vi inte vet hur de historiska aktörerna verkligen var.

Germani undersöker i stället skildringen av en historisk aktör utifrån en teori som kallas appraisal. Detta innebär att hon undersöker skildringen av den historiska aktören genom begreppen affect, judgement och appreciation. Det hon synliggör är att den historiska aktören i mångt och mycket skildras utifrån väckandet av känslor och etiska uppfattningar. Även i Wulfs narrativ kan detta synliggöras utifrån resultaten i min undersökning. Läsaren bjuds in till ett emotionellt engagemang med aktörerna genom att författaren konstruerar dem till människor av kött och blod. Läsaren bjuds också in till kritisk reflektion om individualismens etik i sin egen tid genom blicken på en annan tid. Det finns således gott om utrymme i Wulfs narrativ för både affect och judgement.

Avslutningsvis undersökte Weeks hur användningen av genretroper kan föra fram ett visst budskap. I hennes undersökning tittar hon på hur skräcktroper kan användas för att förmedla budskap om historien. I den här undersökningen har i stället historien använts i narrativet för att få fram ett visst budskap. Jag synliggör hur historiska aktörer kan användas för att förmedla vissa budskap till en läsare och således bjuda in läsaren till kritisk reflektion om den egna samtiden. För att göra detta krävs också att det finns ett intresse för dåtiden, vilket väcks genom att författaren konstruerar närhet mellan historisk aktör och läsare. Synligt blir det då att historiska aktörer kan användas för att förmedla vissa budskap om både dåtid och nutid. Wulf använder de historiska aktörerna för att föra fram budskapet att den moderna, fria människan föddes i Jena på 1790-talet.

Budskapet är dominant i Wulfs verk. I vilken grad författarens budskap påverkar de historiska aktörerna i narrativet är en svårare fråga, möjligen för en mer intelligent litteraturvetare. Min undersökning synliggör dock att det finns en central dynamik mellan författarens budskap och de historiska aktörerna. För vidare forskning vore det intressant med en mer djupdykande undersökning i hur olika narrativa aspekter påverkar historiska aktörer i olika typer av verk. En intressant undersökning vore att titta på hur användningen av olika många historiska aktörer i ett historiskt verk påverkar förståelsen för dessa aktörer. Intressant vore också att undersöka detta genom läsares ögon för att faktiskt undersöka effekten av användningen av fler eller färre historiska aktörer i ett historiskt verk. Med detta sagt är jag

övertygad om att detta kan vara ett intressant område att undersöka vidare. Historia är ett ämne som fascinerar och intresserar många. Det är också ett ämne som på många olika sätt används för att forma vårt sätt att tänka på oss själva som människor och samhälle. Litteraturvetenskapen innehar massor av bra verktyg för analysen av detta.

5.3 Didaktisk diskussion

I läroplanen för Svenska 2 på gymnasiet står det i det centrala innehållet att eleverna ska lära sig följande:

Svenska och internationella författarskap, såväl kvinnliga som manliga, och skönlitterära verk, vilket även inkluderar teater samt film och andra medier, från olika tider och epoker. [...].
Relationen mellan skönlitteratur och samhällsutveckling, dvs. hur skönlitteraturen har formats av förhållanden och idéströmningar i samhället och hur den har påverkat samhällsutvecklingen. [...].
Skönlitterära verkningsmedel. Centrala litteraturvetenskapliga begrepp och deras användning.¹³⁹

I betygskriterierna står det att eleven efter avslutad kurs på A nivå ska kunna följande:

Eleven diskuterar översiktligt stil, innehåll och bärande tankar i skönlitterära verk och författarskap från olika tider och epoker utifrån några centrala litteraturvetenskapliga begrepp. Eleven ger exempel på litterära verkningsmedel, resonerar nyanserat om dessa och diskuterar utförligt och nyanserat hur de skönlitterära verken förmedlar idéer och känslor samt sätter dessa verk och författarskap i relation till förhållanden och idéströmningar i samhället.¹⁴⁰

Eleverna ska i Svenska 2, vilket är den av kurserna i svenska på gymnasiet med mest litteraturundervisning, få litteraturhistoria samt litteraturvetenskapliga begrepp. Utifrån Rosenblatts tankar om efferent och estetisk läsning är det stort fokus på den efferenta läsningen. Eleven förväntas kunna diskutera verken utifrån litteraturvetenskapliga begrepp och ska kunna diskutera verken utifrån historiska förhållanden och idéströmningar. Dessa tolkar jag som efferenta eftersom de kräver en viss objektivitet. De kräver bundenhet till centrala begrepp och faktisk historia. Läroplanen kräver också bundenhet till verken eftersom

¹³⁹ ”Svenska”, Skolverket, <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/amne?url=-https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/amne?url=-996270488%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode%3DSVE%26version%3D8%26tos%3Dgy&sv.url=12.5dfce44715d35a5cdfa92a3>, (hämtad 2023-12-21).

¹⁴⁰ Ibid.

det är tankarna i verken som ska diskuteras, snarare än tankarna som verket väcker. Samtidigt går det att tolka läroplanen på ett sätt som uppmuntrar undervisning utifrån estetisk läsning. Eleven visa att denne ”diskuterar utförligt och nyanserat hur de skönlitterära verken förmedlar idéer och känslor”¹⁴¹. Detta kan tolkas som en öppning till estetisk läsning eftersom idéerna och känslorna måste väckas för att kunna analyseras; eleven bör kunna känna av det den ska analysera innan det kan analyseras. Eleverna ska också undersöka litterära verkningsmedel, vilket eleverna både behöver begrepp och känsla för att förstå.

I min undersökning har jag analyserat dynamiken mellan författarens budskap och skildringen av historiska aktörer i Andrea Wulfs verk *Magnificent Rebels: The First Romantics and the Invention of the Self*. Detta är ett verk som behandlar hur 1700-talet har påverkat oss idag. För att relatera det till läroplanen kan det kopplas till analys av förmedlingen av idéer och känslor, men det kan också relateras till ”relationen mellan skönlitteratur och samhällsutveckling”¹⁴². Wulfs verk handlar just om att det finns en relation mellan skönlitteratur och samhälle, eftersom den litterära produktionen i 1790-talets Jena påverkar människan in i 2000-talet. Det kan också kopplas till litterära verkningsmedel och litteraturvetenskapliga begrepp. De litteraturvetenskapliga begrepp jag använder i analysen är motiv, tema och budskap. Dessa begrepp används också i litteraturundervisning på gymnasiet. Analys av karaktärer är också centralt för denna undervisning. Det finns således flera aspekter av min undersökning som är av relevans för litteraturundervisningen i gymnasieskolan. Utöver det är det relevant i gymnasieskolan utifrån mina didaktiska utgångspunkter.

Rosenblatt menar att eleverna bör få lära och använda sig av både efferent och estetisk läsning i litteraturundervisningen. Hon pekar på ett intresse att förstå sig själv och sina medmänniskor. Genom min analys av Wulfs verk synliggör jag hur Wulf använder sig av de historiska aktörerna för att förmedla ett budskap. Ett sätt på vilket hon gör detta är genom att föra läsaren nära de historiska aktörerna som människor. Hon skapar möjlighet att förstå dessa människor. Genom att läsa den typen av verk med eleverna får de möjligheten att analysera hur författare använder sig av olika verkningsmedel för att föra oss närmare historiska aktörer och karaktärer. I det får de både möjligheten att använda sig av estetisk och efferent läsning samt att analysera dessa båda. Den estetiska läsningen kan ge dem möjligheten att leva sig in i och förstå människor från en svunnen tid, samtidigt som de genom analys av verkningsmedlen lär sig förstå vad som konstituerar estetisk läsning.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid.

Efferent får de också möjligheten att använda sig av centrala begrepp så som motiv, tema och budskap vid analysen. Eleverna kan också få kunskaper om karaktärsskildring.

Langer menar att litteraturundervisning möjliggör utforskande av föreställningsvärldar. När eleverna möter ett verk som Wulfs möjliggörs detta på flera sätt. För det första möter de en litterär föreställningsvärld utifrån att det är Wulfs föreställningsvärld om den skildrade tiden. De möter också den föreställningsvärld Wulf har om att vi är som vi är idag på grund av den skildrade tiden och att vi därför kan lära oss något av den. Slutligen får vi också möta flera föreställningsvärldar genom mötet med de olika historiska aktörerna. Eleverna ges också en ingång i att öppna upp och förstå föreställningsvärlden genom att fokusera på hur författaren för fram budskapet genom de historiska aktörerna.

Det ger eleverna möjligheten att se hur föreställningsvärlden konstrueras av författaren och kan således förhålla sig kritiskt till den. Som Langer poängterar kan mötet med föreställningsvärlden då göra eleverna mer reflekterande och lära sig se saker från olika perspektiv. Som gjordes i min undersökning kunde jag genom att undersöka hur budskapet förmedlades genom skildringen av de historiska aktörerna föra en diskussion om vad en författares budskap kan ha för effekter på just skildringen av historiska aktörer. Det möjliggjorde för att kritiskt granska verkets föreställningsvärld. En liknande övning med eleverna skulle kunna möjliggöra samma, även om det skulle behöva göras i en mer förenklad version än i detta verk.

Som jag visar i undersökningen kan litteraturvetenskapen användas för att undersöka hur historiska aktörer påverkas av författares intentioner. Detta kan också vara av relevans för historieundervisningen på gymnasiet. Axelsson menar att eleverna bör ges möjligheter att utveckla sin förståelse av källor från att de ger kunskap om historia till att de är rekonstruktioner av historien. Wulfs verk är ett tydligt exempel på en rekonstruktion, men mer än så är det ett tydligt exempel på Axelssons poäng. Axelsson poängterar att historieberättande alltid är svar på vissa frågor. Wulf ställer sig själv en tydlig fråga: var föddes det moderna jaget? Efter det söker hon efter källor som kan besvara detta och rekonstruerar historien därefter.

Vid en analys av Wulfs verk ges eleven möjlighet att utveckla sin förståelse för källor, både genom att detta blir en källa till förståelse för historien och människan genom direkt möte med verket och som ett exempel på hur en författare kan ställa specifika frågor till källor och då få specifika svar. I Wulfs verk används en rad olika källor så som skönlitteratur, brev och dagböcker. De är trovärdiga, enligt Wulf, utifrån de frågor hon behöver få besvarade.

En analys av Wulfs verk, eller ett enklare historieverk, i historieundervisningen kan därför också bidra till en förståelse för källkritik och historieberättande.

Hur kan detta användas i undervisningen praktiskt? Jag föreslår i linje med Langer att det bör vara ett sociokulturellt projekt. Eleverna bör ges möjligheter att tillsammans diskutera verket utifrån på förhand givna frågeställningar. Viktigt är också att de får grundkunskaper i litteraturvetenskapliga begrepp som behövs för den typen av analys och diskussion. Jag skulle också säga att Wulfs verk troligen är svårt för gymnasieelever att ta till sig och att de därför bör få ett lättare verk. Ett modernt verk som skildrar en historisk tid genom att använda källor är att föredra för att uppnå den kunskap som diskuteras i den här delen, men det kan säkerligen göras i variationer med många typer av verk. Eleverna bör också uppmuntras till både efferent och estetisk läsning av verket. De bör tillåtas att möta verket med sin egen föreställningsvärld för att sedan kunna konfrontera den egna föreställningsvärlden. De får då också, i diskussionen, möta varandras föreställningsvärldar och ges således möjligheter att utvecklas tillsammans. Det blir en möjlighet att utveckla en kulturell gemenskap.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Wulf, Andrea, *Magnificent Rebels: The First Romantics and the Invention of the Self*, London: John Murray Press, 2022.

Litteratur

Axelsson, Cecilia (2013), "Att hantera källor – på gymnasienivå: en diskussion om källor och hållhantering, och möjliga konsekvenser för undervisning och bedömning i den svenska gymnasieskolan", i David Ludvigsson (red.), *Kritiska perspektiv på historiedidaktiken*, Bromma: Historielärarnas förening.

Doležel, Lubomír (1998), "Possible Worlds of Fiction and History", I *New Literary History*, Vol. 29, No. 4, s. 785-809.

Gallagher, Catherine (2011), "What Would Napoleon Do? Historical, Fictional and Counterfactual Characters", *New Literary History* 42(2), s. 315-336.

Germani, Miriam Patricia (2021), "Hero or Traitor? A Linguistic Analysis of the Literary Representation of Roger Casement in Sabina Murray's *Valiant Gentlemen*", *Sijis* 11, s. 67-89.

Gilje, Nils (2020), *Hermeneutik som metod: En historisk introduction*, Göteborg: Daidalos.

Jakobson, Roman (1981), *Selected Writings III: Poetry of grammar and grammar of poetry*, Gravenhage: Mouton.

Jansson, Bo G. (2006), *Episkt dubbelspel: Om faktionsberättelser i film, litteratur och tv*, Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Langer, Judith (2017), *Litterära föreställningsvärldar: Litteraturundervisning och litterär förståelse*, Göteborg: Daidalos.

Meister, Jan Christoph (2014), "Narratology", i Peter Hühn, et. al. (red.), *Handbook of Narratology*, Berlin/Boston: De Gruyter.

Rosenblatt, Louise M. (2002), *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*, Lund: Studentlitteratur.

Skalin, Lars-Åke (1991), *Karaktär och perspektiv: Att tolka litterära gestalter i det mimetiska språkspelet*, Uppsala: Univ.

Vulovic, Jimmy (2013), *Narrativanalys*, Lund: Studentlitteratur.

Weeks, Rebecca (2023), "History, Horror, and Peak TV: Experimental History Series", *Television & Media*, 0(0), s. 1-16.

Wennö, Elisabeth (2000), "I sanningens tjänst: Om icke-fiktiva berättelsers sanningsanspråk", i Bergvall, Leffler & Mithander (Red.), *Berättelser i förvandling: Berättandet i ett intermedialt och tvärvetenskapligt perspektiv*, Karlstad: Karlstad University Studies.

Widen, Pär (2015), *Handbok i kvalitativ analys*, Stockholm: Liber.

Internet

"About: 'Magnificent Rebels'", Andrea Wulf, <https://www.andreawulf.com/about-magnificent-rebels.html>, (hämtad 2023-12-14).

"Svenska", Skolverket, <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasiiprogrammen/amne?url=-996270488%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode%3DSVE%26version%3D8%26tos%3Dgy&sv.url=12.5dfee44715d35a5cdfa92a3> (hämtad 2023-12-21).